

ማኅበራዊና ፖለቲካዊ ጉዳዮች በዐማርኛ ቀልድ

መስፍን መሰለ

አኅጽሮተ ጥናት

ቀልድ በልዩ ልዩ አጋጣሚዎች የሚነገር የሥነቃል ዓይነት ነው። አገልግሎቱም እያዝናና ቁምነገር ማስተላለፍ ነው። በወቅታዊ ሹኔታ ላይ ተመሥርቶ በአንድ ኅብረተሰብ ውስጥ የሚስተዋሉ ማኅበራዊና ፖለቲካዊ ጉዳዮችን ያንጸባርቃል፣ ይተቻል፣ ይነቅፋል። ይኹን እንጂ በዐማርኛ የሚነገር ቀልድ ማኅበራዊና ፖለቲካዊ ሕይወትን ማንጸባርቅ የመረመረ ጥናት አለመኖር የዚህ ጥናት ዋና መነሻ ምክንያት ነው። የጥናቱ ዐቢይ ዓላማ በዐማርኛ በሚነገር ቀልድ የሚያንጸባርቁትን ፖለቲካዊና ማኅበራዊ ጉዳዮች መመርመር ነው። የተጠቀሰውን ዓላማ ለማሳካት በቀልድ የተንጸባርቁትን ማኅበራዊና ፖለቲካዊ ርዕሰ ጉዳዮች ቀልዱ የተነገረበትን ዐውድ መሠረት በማድረግ ተምርምሯል፤ ተተንትኗል። የመረጃ ምንጮቹም የተለያዩ መጻሕፍት፣ መጽሔቶች፣ ጋዜጦችና የምርምር ውጤቶች ናቸው። ከጥናቱ ውጤት መረዳት እንደሚቻለው ቀልድ ኅብረተሰቡ ተገቢ የሚለውን ማኅበራዊና ፖለቲካዊ ሕይወት ያንጸባርቃል። ኅብረተሰቡ ተገቢ የሚለውን ይደግፋል፤ ተገቢ የማይለውን ደግሞ ይተቻል፤ ይነቅፋል። የፖለቲካ እንክፍተትና አመለካከቶች ማሳያ መስተዋት ሾኖ ያገለግላል። ቀልድን ማጥናት ማኅበራዊ ግንኙነትንና ሕጻኑን፣ ፖለቲካዊ እንክፍትንና አመለካከትን ለመረዳት ያስችላል። ስለኹንም፣ ተመራማሪዎች ለዘርፉ ተገቢውን ትኩረት በመስጠት ማጥናት ይገባቸዋል።

ቁልፍ ቃላት፡- [ቀልድ፣ ማኅበራዊ፣ ፖለቲካዊ፣ ትችት፣ ተቃውሞ]

1) መግቢያ

ቀልድ የሚለው ቃል በደስታ (1962፣ 1060) “ከእውነት የራቀ ጨዋታ፣ ተረብ፣ ቧልት፣ ፊዝ፣ ወዘበሬታ”፣ በኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ባህሎች አካዳሚ (2006፣ 163) ደግሞ 1) “ቧልት፣ ተረብ፣ ፊዝ፣ ጨዋታ፡፡” 2) “ውሸት፣ የምር ያልሆነ ነገር፡፡” የሚሉ ፍቺዎች ተሰጥተውታል። በደስታ “ከእውነት የራቀ ጨዋታ” የተባለውና በኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ባህሎች አካዳሚ “ውሸት፣ የምር ያልሆነ ነገር” የሚሉት በተመሳሳይ በማስመሰል መቀለድን፣ ሳይጣሉ፣ የተጣሉ፣ ሳይበደሉ፣ የተበደሉ፣ ዳኛ ሳይኾኑ ዳኛ በመምሰል ወዘተ. በአንደበት መናገርን ወይም በድርጊት መፈጸምን ይገልጻሉ። በኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ባህሎች አካዳሚ (2006፣ 413) “ወዘበሬታ” የሚለው ቃልም “ቧልት፣ የጨዋታ፣ የቀልድ ንግግር” የሚል ፍቺ ተሰጥቶታል። በዚህ መዝገብ ቃላት ገጽ 601 “ፊዝ” የሚለው ቃል “ቀልድ፣ ቧልት” የሚል ፍቺ እንዳለው ተገልጿል። በኹለቱም መዛግብተ ቃላት ለቃሉ የተሰጠው ፍቺ ተመሳሳይ ነው። ይኹን እንጂ፣ ፍቺ ለመስጠት የተዘረዘሩት ቃላት የሚገልጹት እሳቤዎች በምሳሌዎች ባለመደገፋቸው አንዳቸው ከሌላኛቸው የሚለዩበትን ለመገንዘብ አልተቻለም። ለቀልድ ፍቺ ለመስጠት ኹለቱም መዛግብተ ቃላት ቧልት ለሚለውን

ቃል ተጠቅመዋል። ይኸ ያልተ የሚለው ቃል በማኅተመ ሥላሴ (1961፣ 30-31) የተሰጠው ብዬኔ የሚከተለው ነው።

እንደ አሸሙር፣ አግቦ፣ ሸሙጥ፣ ፊዝ፣ ሾርኒ፣ ተረብ፣ ቀልድና ዋዛ የመሳሰሉት ሁሉ ያልተ ይባላሉ። ነገር ግን ትርጉማቸው ለማንም ሰው በቀላሉ በቶሎ የሚገባ አይደለም። ሁልጊዜ ሁለት ዓይነት ፍቺ ስለሚገኝባቸው ተራው ሕዝብ የሚረዳው መጋረጃ ኾኖ ጎልቶ የሚገኘውን ሰም የምንለውን የመጀመሪያውን ከፍል ብቻ ነው። እንደዘበት ጣል አድርገው የሚያልፉት ቃል ልብ አድርጎ ለሰማውና ውስጡን ለመረመረው ሰው ውስጠ ወይራ የሆነ ዘለፋ ወይም ምስጋና ይዞ ይገኛል (አጽንኦት የታከለ)።

ከጥቅሱ መረዳት እንደሚቻለው ማኅተመ ሥላሴ ያልተ የሚለው ቃል የሚገልጸውን እሳቤ ለማስረዳት የተለያዩ እሳቤዎችን የሚገልጹ የተለያዩ ቃላትን ዘርዘረዋል። ከጠቀሷቸው ቃላት መካከል ፊዝ፣ ተረብና ቀልድ የሚሉት በመዛግብተ ቃላቱም የተጠቀሱ ናቸው። ከእነዚህ በተጨማሪ ማኅተመ ሥላሴ አሸሙር፣ አግቦ፣ ሸሙጥ፣ ሾርኒና ዋዛ የሚሉትን ቃላት ተጠቅመዋል። እነዚህ ቃላት እያዳንዳቸው የሚገልጹትን እሳቤና በመካከላቸው ያለውን ልዩነት በትክክል ለመገንዘብ ያስቸግራል።⁴⁶ ማኅተመ ሥላሴ “ትርጉማቸው ለማንም ሰው በቀላሉ በቶሎ የሚገባ አይደለም።” በማለት የገለጹት ቃላቱ እያዳንዳቸው የሚገልጹትን እሳቤ አይደለም። እሳቸው ያልተን ለመባየን የጠቀሷቸው ቃላት ለሕዝብ የሚቀርቡት ኹለት ፍቺ ያላቸውን ቃላት በመጠቀም መኾኑ ነው። ኹለት ፍቺ ኖሮት ሲቀርብም ተራው ሕዝብ የሚረዳው ሰሙን ወይም የዋናውን ሐሳብ መሸፈኛ ነው። ማኅተመ ሥላሴ እንዳሉት ኹለት ፍቺ እንዲኖረው ተደርጎ የቀረበን ያልተ ለመረዳት የዐማርኛን ቋንቋ የቃላት ሀብትና የሰዋሰው ሥርዓት ማወቅን ይጠይቃል። የቋንቋው ጥልቅ ዕውቀት የሌለው ሰው በኹለት ዓይነት ፍቺ የቀረበን ያልተ በቀላሉ ለመረዳት አይችልም ማለት ነው። “ያልተ ኹልጊዜ ኹለት ዓይነት ፍቺ ይገኝበታል” የሚለው የማኅመ ሥላሴ ሐሳብ እውነትነት ቢኖረውም ጉድለትም አለበት። ጉድለቱም ያልተ ኹልጊዜ የሚቀርበው ኹለት ዓይነት ፍቺ ባላቸው ቃላት የማይቀርብ መኾኑን አለመገንዘቡ ነው። ወደፊት እንደምንመለከተው ያልተ ኹለት ዓይነት ፍቺ ባላቸውም፣ ኹለት ዓይነት ፍቺ በሌላቸውም ቃላት ይነገራል፤ ይቀርባል።

“እንደዘበት ጣል አድርገው የሚያልፉት ቃል ልብ አድርጎ ለሰማውና ውስጡን ለመረመረው ሰው ውስጠ ወይራ የሆነ ዘለፋ ወይም ምስጋና ይዞ ይገኛል።” በማለት ማኅተመ ሥላሴ ከገለጹት ሦስት/እና ወይም አራት ነጥቦች ተነግረውበታል። እነሱም፣ አንደኛ፣ “እንደዘበት ጣል አድርገው የሚያልፉት ቃል” የሚለው ያልተ ትኩረት ሳይሰጠው፣ ሳይታሰብበት እንደዋዛ፣ ይነገራል ማለትን ይገልጻል። ኹለተኛ፣ እንደ ዋዛ የሚነገረው ያልተ በቀላሉ ሊረዱት የማይቻል ምስጢር አዘል

⁴⁶ በኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ባህሎች አካዳሚ (2006) በተዘጋጀው መዝገብ ቃላት ለተጠቀሱት ቃላት ለእያንዳንዳቸው የተሰጠው ፍቺ አንደኛቸውን ከሌላኛቸው ለመለየት ያስቸግራል። ይኸንም ለቃላቱ ቀጥሎ ከተሰጣቸው ፍቺ መረዳት ይቻላል።- አሸሙር፡- አግቦ፣ ሸሙጥ፣ ምፀት (ገጽ 317)። አግቦ፡-አሸሙር፣ ሸሙጥ (ገጽ 341)። ሸሙጥ፡- የሸርደዳ፣ የአሸሙር፣ የአግቦ ንግግር (ገጽ 144)። ሾርኒ፡-የጎን፣ የእጅ አዙር፣ የተዘዋዋሪ መንገድ (ገጽ 159)። ዋዛ፣ ቀልድ፣ ፊዝ፣ ዘበት፣ ያልተ፣ ጨዋታ (ገጽ 425)።-

አነጋገር ነው። ሦስተኛ፣ እንደዘበት የተነገረው ቧልት በአስተውሎት፣ በጥንቃቄ ሲመረመር ምስጢር አዘል አነጋገር ነቀፋ፣ ስድብ አዘል ነው። አራተኛ፣ ሳይታሰብበት በተነገረው ቧልት ውስጠ ወይራ የቸነ ሙገሳ፣ ውደሳ ይቀርብበታል የሚሉት ናቸው። እነዚህ የማኅተመ ሥላሴ ሐሳቦች የተወሰኑትን እንጂ ሹሉንም የቧልት ገጽታዎች አይገልጹም። ከተጠቀሱት የማኅተመ ሥላሴ ሐሳቦች በተቃራኒ፣ ቧልት ታስቦበት ይነገራል፤ ምስጢር አዘል አይደለም፤ ነቀፋም፣ ሙገሳም አይቀርብበትም። ቀልድ ለመዝናናትና በባህል ከተከለከለ ንግግርና ድርጊት ነጻነትን ለማወጅ፣ እጭይታ ለማወጅ ይነገራል።

በመዛግብተ ቃላቱ በተሰጡት ፍቺዎች የቀልድ ተግባር አልተወሰነም። ቀልድን ቧልት በሚል ተተኪ ቃል የጠሩት ማኅተመ ሥላሴ ተግባሩ ዘለፋም፣ ምስጋናም ነው ብለዋል። ይኹን እንጂ፣ በመዛግብተ ቃላቱም፣ በማኅተመ ሥላሴም ቀልድ የማሳቅና የማዝናናት ባሕርይ እንዳለው አልተገለጸም። ቀልድ የሚለውን ቃል ስንሰማ ብዙዎቻችን ቀድመን የምንገነዘበው አስቂኝነቱን ነው። ይኸምየቀልድን የሳቅ ስሜት ኩርኳሪነትና አስቂኝነት ባሕርይን ይገልጻል። ስለዚህ ቀልድ የሳቅ ስሜትን የሚከብር፣ የሚያስፈግግና የሚያስፈነድቅ ንግግር ወይም ድርጊት ነው ማለት ይቻላል። ይኸ ግን ቀልድ ሹሉንም ሰው እኩል ያስቃል ማለት አይደለም። አንድን ሰው የሚያስቀው ቀልድ ሌላውን ካለማሳቁም በላይ ሊያስከፋው፣ ሊያስቆጣውና ሊያበሳጨው ይችላል። በእንግሊዝኛም Martin and Ford (2018: 16) ለቃሉ የሚከተለውን ብያኔሰጥተዋል።

Humer is a broad multifaceted term that represents anything that people say or do that others perceive as funny and tends to make them laugh, as well as the mental processes that go into both creating and perceiving such an amusing stimulus, and also the emotional response of mirth involved in the enjoyment of it.

ቀልድ ሌሎች እንደሚያስቅ የሚገነዘቡት እና እንዲስቁ የሚያደርግ ሰዎች የሚናገሩት ወይም የሚያደርጉት ማናቸውንም ነገር የሚገልጽ ብዙ ገጽታዎች ያሉት ቃል ነው። እንደዚህም የደስታ ስሜትን የመፍጠርንና የመገንዘብን አእምሯዊ ከንቁኔ በተጨማሪ ደስታ ለሚሰጥ ነገር ስሜታዊ መልስ የሚሰጥ በማለት በይነውታል።

ቀልድ (humor) የሚለው ቃል በውስጡ ዐሥራ አንድ ዘውጎች እንዳሉትም እንደሚከተለው ገልጸዋል። irony (ምፀት), sarcasm (ሽሙጥ), satire (ሹፈት), overstatement and understatement (ልቀት እናኩሰሳ), self-deprecation (በራስ ላይ ማላገጥ), teasing (ማፈዘ), replies to rhetorical question (ለርታኤ አንደበት ጥያቄ የሚሰጡ መልሶች), clever replies to serious statements, double entendres, transformations and puns (Martin and Ford, 2018:30-31). Apte (1992) በኩላቸው ቀልድ (humor)

የሚለው እሳቤ fun, amusement, joking, wit, laughter, and play የሚለቱ ቃላት ከሚገልጹት ጋር እንደሚወራረስ ገልጸዋል። ስለኾነም፣ ቀልድ የሚለው ቃል በዐማርኛም፣ በእንግሊዝኛም አንድ ወጥ እሳቤ እንደማይገልጽ መገንዘብ ይቻላል።

Apte (1992) እንደገለጹት ቀልድ በተጨማሪም እንዲኾን ነው ብሎ ለመግለጽ የሚያስቸግር ተፈጥሮ ቢኖረውም አፈጣጠሩንና ምንነቱን ለመግለጽ በርካታ ንድፈ-ሐሳቦች ተሰንዝረዋል። ነገር ግን አንዱም ንድፈ-ሐሳብ የቀልድን ውስብስብ ባሕርይ በምላት አይገልጽም። ይኸን እንጂ ኹለትና ከዚያ በላይ ንድፈ-ሐሳቦችን አንድ ላይ በማጣመር ሦስት ዋና ዋና ንድፈ-ሐሳቦች መለያቸውን Apte (1992) ይገልጻሉ። እነሱም፡-⁴⁷

1) ዕውቀት ምሥርት ንድፈ ሐሳቦች (intellect based theories): - እነዚህ ንድፈ-ሐሳቦች በድንገታዊ ወይም ኹንተብለው በተፈጸሙ ውጫዊ ድርጊቶች የተፈጠረን አሻሚ ወይም መንቶ ተቃርኖ በዐዳዲስ ግንኙነቶች ወይም በማቻቻል መፍታት መቻልን መግለጽ የጋራ መሠረታቸው ነው። የአእምሮአዊ እንቅስቃሴ ስኬትም ርካታንና ሳቅን ይፈጥራል ። የንድፈ-ሐሳቦቹ አራማጆች ተጠየቅን (logic) መለያቸው የገጠመኞች አስቂኝ ማድረጋቸው ነው። ተጠየቁ ሊኾኑ የሚገባቸው ኹኔታዎችንና መልእክቶችን የሚያነጻጽረው ባልተለመዱ መንገዶች ከመፍጠርና መረዳት ጋር ነው።

2) ስሜት ምሥርት ንድፈ ሐሳቦች (emotion based theories): -እነዚህ ንድፈ-ሐሳቦች ስለሌሎች ቀድሞ ከነበሩ የጥላቻ፣ የጡብ ጫሪነት፣ የኩሰሳ፣ የበላይነት ወይም የተንኮል አስተያየቶችና ስሜቶች ጋር ቀልድን የሚያይዙ ናቸው። ንድፈ-ሐሳቦቹ ሌሎች በተለያዩ ክፉ ዕድሎች፣ እንደ አእምሮአዊ ሳንካዎች፣ አካላዊ ጉድለቶች ሥቃይና ቅጣት ሲቸገሩ ደስታ በማግኘት ላይ የሚያተኩሩ ናቸው። ከእነዚህ ንድፈ-ሐሳቦች ብዙዎቹ የእንግሊዙ ፈላስፋ ቶማስ ሆብስ ሳቅ ሌላ ሳይኾን “ድንገቱ ድል”(sudden glory) ነው በማለት የሚሞግቱት ቅጥያዎች ናቸው። ንድፈ-ሐሳቦቹ የሚገልጹት የአንዱን የበላይነት ከሌሎች ሰዎች ስሕተቶችና ድክመቶች ጋር በማነጻጸር ነው።

3) ነፃነትን ከመግለጽና እጭራታን ከማግኘት ጋር የተዛመዱ ንድፈ ሐሳቦች (theories of cathartic release and relief) : -እነዚህ ዓይነቶቹ ንድፈ-ሐሳቦች የታፈነ ኃይል ወይም የታፈኑ ስሜቶች ከአፈና በመገላገል የሚፈጠርን የሳቅና የደስታ ስሜት ይገልጻሉ። ከፍተኛ የኃይልግደባ ወይም ከተጨቆኑ ስሜቶች እጭራታ ማግኘት ሳቅ ይፈጥራል፤ ሳቅም የሚፈጥረው ሳቅም የተመጣጠነ ሥነልቦናዊ ወይም አካላዊ ደስታ ያስገኛል። ቀልድ ነፃነትን የመግለጽና እጭራታን የማግኘት ንድፈ-ሐሳብ ዋናው አራማጅ ሲገመገመው ፍርድ ነው። በዚህ ጥናት የተተነተኑት ቀልዶች በተራ ቁጥር አንድና ኹለት የተገለጹትን ንድፈ ሐሳቦች መሠረት ያደረጉ ናቸው።

⁴⁷ የተጠቀሱት ንድፈ ሐሳቦች Apte (1992: 69-70) የገለጹቸውን መሠረት ያደረገ ነው።

የዚህ ጥናት ዓላማ በዐማርኛ በሚነገሩ ቀልዶች የተንፀባረቁትን ማኅበራዊና ፖለቲካዊ ጉዳዮች መመርመር መተንተን ነው። የጥናቱ መረጃዎች የተሰበሰቡት ከተለያዩ መጻሕፍት፣ መጽሔቶች፣ ጋዜጦችና ጥናታዊ ጽሑፎች ነው።

በኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ሥነጽሑፍ ትምህርት ክፍል ለመጀመሪያ ዲግሪ ማሟያ ከተደረጉት ጥቂት ጥናቶች በስተቀር በሀገራችን በቀልድ ላይ በስፋትና በጥልቀት ጥናት አልተካኸደም። በተጠቀሰው የትምህርት ክፍል ከተካኸዱት ጥናቶች ደርቤ (1972) “በአማርኛ የሚነገሩ ቀልዶች” በሚል ርዕስ ያቀረቡት ጥናት በቀዳሚነት ይጠቀሳል። እሳቸውም በጥናታቸው የቀልድን ሥነቃላዊነት አገልግሎት አሳይተዋል። ነገር ግን ርዕስ ጉዳይ ላይ ለተጠቀሱት ቀልድ ተገቢውን ትኩረት አልሰጡም። ትኩረታቸውን “በጉራጌ ብሔረሰብ ላይ በአማርኛ የሚነገሩ ቀልዶች” ላይ ያደረጉት በለጠ (1974) የጉራጌ ብሔረሰብን በወል በሚገልጹ በዐማርኛ በሚነገሩ ቀልዶች ላይ ትኩረት አድርገዋል። በቀልዶቹ ስለብሔረሰቡ የተነሡ በጎና መጥፎ፣ ትክክለኛና የተሳሳቱ ግምቶችን ለማስረዳት ጥረዋል። ቀልዶቹ የሚነገሩት የጉራጌ ብሔረሰብ አባል ባልኾኑ ሰዎች ነው የሚለው ማጠቃለያቸው ትክክል አይመስልም። ምክንያቱም የጉራጌ ብሔረሰብ አባላትም ቀልዶቹን እንደማይናገሯቸው፣ በራሳቸው እንደማይቀልዱ ማስረጃ አላቀረቡም። ይኸም ኾኖ በለጠ በአንድ ብሔረሰብ ላይ ትኩረት በሚያደርጉ ቀልዶች ላይ ትኩረት ማድረጋቸው ተመሳሳይ ሥራ ለመሥራት የሚያበረታታ ነው። “በአለቃ ገብረሃና የሚነገሩ ቀልዶች” በሚል ርዕስ የቀረበው የኤልሳቤጥ(1974) ጥናት የአለቃ ገብረ ሐናን ማንነት ከማስረዳታቸው በላይ በእሳቸው ተነገሩ የተባሉትን የተወሰኑ ቀልዶች ይዘት ከፋፍለው ለማስረዳት ጥረት አድርገዋል። በንድፈ ሐሳብ ተደግፈው ቀልድን ለማስረዳት ጥረት አላደረጉም። በግለሰብ ስም የሚነገሩ ቀልዶችን ሰብስበው ለመምርመር ያደረጉት ሙከራ በዐማርኛ የሚነገሩ ቀልዶችን በማጥናት ታሪክ እንደመነሻ ያገለግላል። “ሂደቱም በአዲስ አለማየሁ ልቦለዶች ውስጥ” በሚል ርዕስ ሰለሞን (1984) ባቀረቡት ጥናት ስለሂደቱም የሚነገሩ የተደበላለቁና ግራ የሚያጋቡ ሐሳቦችን ትክክለኛ ባሏቸው በመተካት አስረድተዋል። የ“ሂደቱም”ን (ቀልድን) ምንነትና ተግባር አብራርተዋል። የ“ሂደቱም”ን(ቀልድን) ሥነጽሑፍዊ አገልግሎትም አገልግሎት አስረድተዋል። ይኸን ማድረጋቸውም የጥናታቸውን ዓላማ ለማሳካት ያደረጉትን ጠንካራ ጥረት ያሳያል። ጥናታቸው በሥነ ጽሑፍ ውስጥ በታየው ሂደቱ ማተኮሩ በቀልድ ላይ ትኩረት አድርገው ከተጠኑት ጥናቶች የተለየ ያድርገዋል። ደረጃ (1992) “በካሴት የቀረቡ የአማርኛ ቀልዶች የይዘትና የቅርፅ ትንትና” በሚል ርዕስ ባደረጉት ጥናት የቀልድን ምንነት ከማስረዳታቸውም በላይ በዓይነት ከፋፍለው አሳይተዋል። የቀልድን ፋይዳ በማስረዳትም ከእሳቸው በቀደሙ ጥናቶች የተስተዋሉ ድክመቶችን ለማቅናት፣ ክፍተቶችንም ለመሙላት ያደረጉት ጥረት የጥናታቸው ጠንካራ ጎን ነው። የደረጃ ጥናት በካሴት በተመዘገቡ ቀልዶች ላይ ማተኮሩ ጥናቱ ከሌሎች አጥኚዎች የተለየ ያደርገዋል። የደረጃ ጥናት ትኩረት ያደረገባቸው የቀልዶች ደራሲዎች የሚታወቁና ከትውልድ ወደ ትውልድ ሳይለዋወጡ የመተላለፍ ዕድላቸው ሰፊ ነው። እስከዳር(1998) “በአዲስ አበባ ከተማ የሚሰሙ ሀራም ቀልዶች ጥናት” በሚል ርዕስ ባቀረቡት ጥናት በርካታ መረጃዎችን ከመሰብሰባቸው በስተቀር የተሟላ ጥንተና አላደረጉም። ቀልድን ለሚመለከቱ እሳቤዎች የሰጧቸው ማኅበራዊዎችና ጥናታቸውን

የተደገፉባቸውን ንድፈ ሐሳቦች በሚገባ አላስረዱም። “በተመረጡ ሁለተኛ ደረጃ ትምህርት ቤቶች የሚነገሩ ቀልዶች ፍካሬ ልቡናዊ ጥናት” በሚል ጥናታቸውን ያቀረቡት መዓዛ (2001) ከእሳቸው በፊት የተደረጉ ጥናቶችን በሚገባ በመቃኘት የቀልድን የተለያዩ ብያኔዎች አብራርተዋል። የተጠቀሙባቸውን ንድፈ ሐሳቦች ግልጽ በማድረግ ትንተናቸውን ማሳሰቢያቸው የጥናታቸው ጥንካሬ ነው። እስከ-ዳር (1998) “ሀራም” በሚል የመረመራቸውን ቀልዶች መዓዛም ለመመርመር ሞክረዋል። ይኼን እንጂ የመዓዛ ጥናት በተገቢው የመረጃ ክምችት ላይ የተመሠረተ ነው ለማለት አያስችልም። ቀልዶችን ሰብስበው ካሳተሙት መካከል አበበ (1954)፣ ከበደ (1966)፣ ዐረፈ ዓይኔ (1979)፣ ጥበበ (2010) እና ዜና ማርቆስ (2012) ይጠቀሳሉ። አራቱም ሰዎች በዐማርኛ የሚነገሩ ውሳኔ ቀልዶችን ሰብስበው ከማሳተም በስተቀር የቀልድን ምንነት፣ አፈጣጠር፣ ተግባር፣ ባሕርይ ወዘተ ለሌሎች በተመለከተ ምንም ነገር ያሉት የለም። የቀልድን ምንነትና ተግባር ለመግለጽ የሞከሩም አሉ።

2) የቀልድ ሥነ-ቃላቶች

ማንኛውም የሥነ-ቃል ዓይነት ማለትም የቃል ግጥም (የፍቅር፣ የሽለላ፣ የፉከራ፣ የለቅሶ፣ የልመና፣ የበዓላት ወዘተ. ግጥሞች) ተረት፣ አፈታሪክ፣ እንቅስቃሴ ወዘተ. ከትውልድ ወደ ትውልድ የሚተላለፈው በቃል ነው። የእያንዳንዱ የሥነ-ቃል ዓይነት ሕልውና ከክዋኔ ጋር የጠበቀ ግንኙነት ስለአለው በተወሰነ አጋጣሚ ላይ ይከወናል። ይኸም ሥነ-ቃሉን በግል ወይም በቡድን በአንድ አጋጣሚ የሚከውን ያስፈልጋል ማለት ነው። ከዋኑ ለአጋጣሚው ለማስማማት፣ የተደራሲያንን ስሜት ለመያዝ በሚያደርገው ጥረት የሥነ-ቃሉን ዓይነት ያሻሽላል። ከሚከውንበት አጋጣሚ ውጪ ሲነገር ብንሰማው ወይም ተጽፎ ብናነበው በአጋጣሚው ላይ ሲከውን የሚኖረውን ለዛና ጣእም አይኖረውም። በሥነ-ቃሉ ዓይነት አማካይነት ለማስተላለፍ የተፈለገው መልእክትም ጎልቶና ጎልቶ ለተደራሲያን አይደርስም። ስለኹነም ከዋኑ ወይም ከዋኞቹ የሚደረግ ግጥም ወይም የሚናገሩት ዝርው ትረካ ሊሻሻል ወይም ሊለወጥ ይችላል። በክዋኔው ላይ የሚገኙት ተደራሲያን ከዋኑ የተሳሳተውን በማረም፣ የረሳውን በመጨመር ለክዋኔው ድምቀትንና ጉልበትን፣ ለሥነ-ቃሉ ዓይነት ደግሞ ሕይወትን ይሰጡታል።

3) የቀልድ መከወኛ አጋጣሚዎች

ቀልድ ሰዎች ለመሰብሰብ በሚችሉባቸው አጋጣሚዎች ኹሉ ይከወናል። ቀልድ ከሚቀርብባቸው አጋጣሚዎች መካከል ሰርግ፣ ማኅበር፣ ክርስትና፣ ደቦና እድር የሚሉትን መጥቀስ ይቻላል። ገበሬዎች በአረም፣ በአጫዳና በመሳሰሉት የሥራ አጋጣሚዎች በሥራ የደከመ ጉልበታቸውን አበርትተውና ድካማቸውን ረስተው ሥራቸውን ነቅተውና ተግተው ለመሥራት ሲሉ ቀልድን ያውራሉ። ሰው ሞቶ እድርተኞች አንድ ላይ ተሰብስበው ከጨፈገገና ከሀዘን ድባብ ነፃ ለመውጣት ቀልድን በመንገር የሳቅና የደስታ ድባብ ይፈጥራሉ። የአንድ ቤተሰብ አባላት በአንድ ላይ ኹነው ልዩ ልዩ ጉዳዮችን በሚያወሩበት ጊዜ እየቀለዱ ፈገግ ማለታቸው የተለመደ ነው። ኹለት ሰዎች በግል ቤታቸው ተቀምጠው፣ ወይም መንገድ እየኹዱ ወዘተ. ቀልድ በመንገር

ሊዘናኑ ይችላሉ። ቀልድ ተናጋሪው ቀልድ ለመናገር፣ ተደራሲው ደግሞ ቀልድ ለማዳመጥ ዝግጁ በሆኑባቸው ኹኔታዎች ኹሉ ቀልድ ይነገራል።

ቀልድ ነጋሪው ቀልድ መናገር ከመጀመሩ በፊት የተደራሲያያን ለማዳመጥ መዘጋጀት ማወቅ አለበት። የተደራሲን ለማዳመጥ መዘጋጀት ሳይገነዘብ ወይም ሳይረዳ ቀልድ አይነግርም። ቀልድ ተናጋሪው ተደራሲያን የሚነገረውን ቀልድ ለማዳመጥ መዘጋጀታቸውን የሚያረጋግጥበት የተወሰነ ቀመር (ፎርሙላ) የለውም። የተደራሲያንን ስሜት የመረዳት ችሎታ ያለው ቀልድ ተናጋሪ ልዩ ልዩ ዘዴዎች ሊጠቀም ይችላል። ለምሳሌ ቀልድ ተናጋሪው ቀድሞ የሰማውን ወይም አእምሮውን አንቅፋ የፈጠረውን ቀልድ ለተደራሲያን ለመናገር ሲፈልግ “ዛሬ የሰማሁትን ቀልድ ልንገራችሁ” በማት ተደራሲያን የሚነገርን ቀልድ ለማዳመጥ እንዲዘጋጁ ሊያደርግ ይችላል። በአጋጣሚው ከተሰበሰቡት ሰዎች መካከል አንዱ ቀልድ እንዲነገር ከፈለገ “ምን አዲስ ቀልድ አለ?” ብሎ በመጠየቅ ቀልድ የመናገር ችሎታ ያለውን ሰው እንዲናገር ይገፋፋል። በአጋጣሚው የተገኙት ሰዎች ዝም እንዲሉ በማድረግ ምመድረክ ይፈጥራል።

ቀልድ ተናጋሪው የተደራሲያንን ስሜት ለመሳብና በቀልዱ የሚነገረውን ጉዳይ አገልግ ለማሳየት በድምፁ፣ በፊቱ፣ በእጁ፣ በዐይኑ፣ በከንፈሩ፣ አስፈላጊውን እንቅስቃሴ ያደርጋል። ቀልድ ተናጋሪው ከተደራሲያን ጋር ፊት ለፊት እየተያየ ገፀባሕርያቱን አስመስሎ ይናገራል፤ ድርጊታቸውን ይከውናል። ይኸም ቀልዱ ሕይወት ዘርቶ ለተደራሲያን ስሜት ቅርበት እንዲኖረው ያስችላል። በቀልድ ነገራ የሰውነት እንቅስቃሴ ማድረግ ምን አስተዋጽኦ እንዳለው ለመገንዘብ በአንድ የመድረክ አስተዋዋቂ ወይም በኢትዮጵያ ቴሌቪዥን ልዩ ዝግጅት ሲቀርብ መድረክ በአስተዋዋቂው የሚነገርን ቀልድ በዐይነ ልቡና መቃኘቱ ተገቢ ነው።

በአንድ አጋጣሚ ላይ የቀረበ ቀልድ በሌላ አጋጣሚ ሲቀርብ ሊሻሻል ወይም ሊለወጥ ይችላል። ቀልድ ተናጋሪው ለአጋጣሚው እንዲስማማ በማድረግ አስውቦ ለመናገር የፈጠራ ችሎታውን ተጠቅሞ ቀልዱን አሻሽሎ ያቀርባል። ቀድሞ የሰማውን ቀልድ ሙሉ በሙሉ ማስታወስ ያልቻለ ቀልድ ተናጋሪ የነደለበትን ሞልቶ ያቀርባል። ይኸም ቀልዱ ቀድሞ ከቀረበበት ለመወጥ ወይም ለመሻሻል ምክንያት ይኾናል። በአንድ አጋጣሚ የተለያዩ ቀልድ ተናጋሪዎች ካሉ አንዱ ከሌላው የተሻለ አድርጎ ለማቅረብ የተደራሲያንን ስሜት ለመሳብና በቀልዱን ለአጋጣሚ እንዲስማማ አድርጎ ለማቅረብ ልዩ ልዩ ዘዴዎች ሊጠቀሙ ይችላሉ። ቀልዱንም በተመሳሳይ ለዛና ጣዕም ላያቀርቡ ይችላሉ። አንዱ ከሌላው በተሻለ ለአድማጩ ስሜት ቅርበት እንዲኖረው ሊያደርግ ይችላል። ይኸም በቀልድ ተናጋሪዎች መካከል ፉክክር እንዲፈጠርና በፉክክሩም በየችሎታቸው መጠን ቀልዱን አሻሽለው ያቀርቡታል። ይኸም ለቀልድ መለወጥ ምክንያት ይኾናል። አንድ ቀልድ ለየአጋጣሚው እንዲስማማ ተደርጎ መቅረቡ፣ መሻሻሉ ወይም መለወጡ ቢታመንም ከቀድሞ አቀራረቡ ላይ የተጨመረው ወይም የተቀነሰው ምን እንደሆነ በቀላሉ አይታወቅም።

የቀልድ ተደራሲ በተለያዩ ደረጃ ቀልድ የመንገር ተሳትፎ ያደርጋል። አንደኛ፣ ቀልድ ተናጋሪው ሲሳሳት ቀልዱን ቀደም ብሎ ስምቶት የሚያውቅ ተደራሲ ጣልቃ እየገባ እገዛ በማድረግ ይሳተፋል።ኹለተኛ፣ ቀልድ ተናጋሪው ቀልዱን ተደራሲው ከሚያውቀው በተለየ መንገድ ሲያቀርብ እስኪያበቃ ጠብቆ“እኔ ይኸን ቀልድ እንዲኸ ተብሎ ሲነገር ነው የማውቀው” በማለት የሚያውቀውን ቀልድ በማቅረብ ተሳትፎ ያደርጋል። ሦስተኛ፣ ቀልድ ተናጋሪው የሚያውቀውን ቀልድ ተናግሮ ሲጨርስ ወይም ተደራሲው በተራው የሚያውቀውንናበአጋጣሚው ያልተነገረን ቀልድ መናገር ይቀጥላል። በዚህ መንገድበቀልድ ነገራ ሺደት አድማጭ የነበረው ተናጋሪ፣ ተናጋሪ የነበረው ደግሞ አድማጭ ይኾናል።

በሰዎች መካከል ቀልድ የመናገር ችሎታ ልዩነት ቢኖርም፣ በተለያዩ የዕድሜ እርከኖች የሚገኙ ወንዶችም፣ ሴቶችም ቀልድ ይናገራሉ፤ በቀልድ ይዘናናሉ፤ መልእክት ያስተላልፋሉ። በሕፃናትም ቀልዶችን ፈጥረው ወይም ከታላላቆቻቸው የሰሟቸውን ለጓደኞቹ ወይም ከእሱ በዕድሜ ለሚበልጡ ሰዎች ሊነግር ይችላል።

ቀልድ የሕዝብ ሀብት በመኾኑቀድም ማን ፈጥሮ እንደተናገረው አይታወቅም። በአንድ አጋጣሚ የተነገረን ቀልድ በሌላ አጋጣሚ ሌላውአሻሽሎ ወይም ለውጦ ያቀርባል እንጂ “እገሌ እንዳለው” በማለት የግል ባለቤት ወይም የደራሲ ስም አይጠቅስም። ስለኾነም የአንድን ቀልድ ግላዊ ባለቤት ለማወቅ ብንጠይቅም በጣም ጥቂት ከኾኑት በስተቀር “እግሌ ነው ባለቤታቸው ወይም ተናጋሪያቸው” የሚል መልስ አናገኝም። አለቃ ገብረሐና ቀልድን ፈጥሮ የመናገር ችሎታ እንደነበራቸው በብዙ ሰዎች ከመታወቅም በላይ በእሳቸው ተነገሩ የሚባሉ ቀልዶች የያዘ መጽሐፍ በዐረፊ ዐይኔ (1979) አዘጋጅነት መታተሙ ይታወቃል። ከዚህ መጽሐፍ በፊትም፣ በአለቃ ገብረ ሐና የተነገሩ ቀልዶች የተካተቱበት መጽሐፍ በ1954 ዓ. ም. በአበበ መታተሙ ይታወቃል። ነገር ግን በአለቃ ገብረሐና ስም የሚነገሩ ቀልዶች ኹሉ በአርሳቸው የተፈጠሩና የተነገሩ ለመኾናቸው እርግጠኞች ካለመኾናቸንም በላይ አንዳንድ ጊዜ በሌላ ሰው ባለቤትነት ወይም ባለቤት ሳይኖራቸው ይነገራሉ።ይኸም በአለቃ ስም የሚነገር ቀልድ በሌሎች ሰዎች ስም መነገር“የቀልዱ ባለቤት አለቃ ናቸው” መባሉን አንድንጠራጠር ያደርገናል። በማንኛው ሰው ስም ቀድሞ እንደተነገረ ለማወቅም ያስችግራል። ኾኖም አለቃ ገብረሐና ቀልድ ፈጥሮ የመናገር ችሎታ ስለነበራቸው ማንነቱን የማናውቀው ሰው ፈጥሮ የተናገረው ቀልድ የአለቃ አሻራ እንዲኖረ ተደርጓል። ስለዚህ ጉዳይ አለማየሁ (1964፤ 5) “በየሀገሩ ቀልዱን ሁሉ ሰብስቦ ለአንድ ለታወቀው መስጠት ወይ በጊዜ ብዛት ለፈጠረው ስም ማውረስ የተለመደ ነው።...ስለዚህ ነው፣ በግብፅ አባአዋስ፣ በቱርክ የሰርት ሆጃ፣ በኢትዮጵያ አለቃ ገብረሃ የተፈጠሩት ።”ብለዋል።

አብዛኛዎቹ ቀልዶች መቼና የት እንደተነገሩ በትክክል ለመናገር የሚያስችል መረጃ አይገኝባቸውም። አብዛኛዎቹ ቀልዶችየተነገሩበትን ዘመን ርቀትና ቅርበት ለመጠቀም ሚያስችል መረጃ የላቸውም።አንዳንድ ቀልዶች ግን በቀጥታም ኾነ በተዘዋዋሪ መንገድ የተነገሩበትን ዘመን ይገልጻሉ።በቀልዶቹ የተነሡትን ማሳበራዊ፣ ኢኮኖሚያዊና ፖለቲካዊ ጉዳዮች በመመርመር መቼ እንደተነገሩ የሚገልጽ መረጃ ማግኘት ይቻላል።

ለምሳሌም በአለቃ ገብረሃና ስም የሚነገሩ ቀልዶች ቢያንስ ቢያንስ ከአንድ ምዕተ ዓመት በላይ እድሜ ያላቸው በመኾኑ ለዘመናችን ርቀት አላቸው። በአንጻሩም ያለንበትን ማኅበራዊ፣ ኢኮኖሚያዊና ፖለቲካዊ እንቅስቃሴዎች መነሻ ያደረጉ ቀልዶች በየጊዜው ይነገራሉ። ብሔራዊ የመሠረተ ትምህርት ዘመቻን መነሻ በማድረግ የተነገሩ ቀልዶች ለዘመናችን ቅርበት አላቸው። ለምሳሌ፣ የሚከተለው ቀልድ መሠረተ ትምህርትን መነሻ በማድረግ የተነገረ ነው።

አንድ መሠረተ ትምህር የሚከታተሉ ወይዘሮ ሒሳብ አይገባቸውም ነበር። አንድ ቀን አስተማሪው “ሥራዎ ምንድን ነው?” ቢላቸው “...እንጀራ እጋግራለሁ...” አሉት። ልጁም ሥራቸውን የጠየቃቸው በምሳሌ ሊያስራቸው ነበርና “አንድ አንጀራ ከጋገሩ በኋላ ሌላ አንድ ሲደግሙበት ስንት ይሆናል?” ቢላቸው “ውይ ልጄ እሱማ ቆንጆ አነባበሮ ይሆናል” አሉ ይባላል (አዲስ ዘመን፣1975፣ 41ኛ ዓመት፣ ቁጥር 227)።

ከዚህ በላይ የተጠቀሰውቀልድ በመሠረተ ትምህርት አስተማሪዎችና ተማሪዎች መካከል ባለ ግንኙነት ተመሥርቶ የተነገረ ቀልድ ነው። ቀልዱ የት የመሠረተ ትምህርት ጣቢያ ወይም በየትኛው የሀገሪቱ ክፍል ተነገረ? የሚለውን ጥያቄ ለመመለስ የሚያስችል ፍንጭ የለውም። ይኸው እንጂ፣ቀልዱ ትኩረት ያደርገበትን ጉዳይ በማጤን ከተነገረ ከአርባ ዓመታት በላይ እንዳስቆጠረ መገንዘብ ይቻላል። ቀልድ የአንድን ኅብረተሰብ ልዩ ልዩ እንቅስቃሴዎች (ማኅበራዊ፣ ኢኮኖሚያዊና ፖለቲካዊ እንቅስቃሴዎች) መነሻ በማድረግ ይፈጠራል፤ ይነገራል። ኸኖም ዐዲስ ተፈጠረ የምንለው ቀልድ በቅርብ ጊዜ የተፈጠረ ብቻ ሳይኾን ቀደም ሲል የተነገረ የገጸባሕርይና የድርጊት ለውጥ በማድረግ የሚነገርም ይኾናል።

ቀልድ የተነገረበትን ዘመን ልዩ ልዩ እንቅስቃሴዎች ያንጸባርቃል። ይኸም ሲባል ቀልዱ ከተነገረበት ዘመን ውጪ ያለውን ኅብረተሰብ ልዩ ልዩ እንቅስቃሴዎች ማንጸባረቅ አይችልም ማለት አይደለም። ትናንት የተነገረበትን ማኅበራዊ፣ ፖለቲካዊና ኢኮኖሚያዊ ጉዳይ መነሻ በማድረግ የተነገረ ቀልድ በተነገረበት ዘመን የነበረው ለዛና ጣእም ባለመቀነሱ በአኹኑ ትውልድም ተወዳጅነቱ በጉልክ ይታያል። ይኸም በመኾኑ በአለቃ ገብረሃና ስም የተነገረ ቀልድ ዛሬም በተለያዩ አጋጣሚዎች ይነገራል።

ቀልድ በቃል በመነገር ተናጋሪና ተደራሲ በመጋበዙ፣ በሕዝብ ሀብትነት በመታወቁ፣ የተነገረበት ጊዜና ቦታ በትክክል አለመታወቁ፣ ምልክ ጎልውናው በክንዋኔ ላይ የተመሠረተ መኾኑ ነው። አንድ ቀልድ ከክዋኔ ውጪ ተፅዕኖ ብናነበው ወይም ሲነገር ብንሰማው በክዋኔ ላይ የሚኖረውን ጣእምና ለዛ ያኸል ኖሮት አናጣጥመውም። በቀልዱ አማካኝነት ለማስተላለፍ የተፈለገው መልክትም ጎልቶና ጎልብቶ አይደመጥም።

ቀልድ በሚቀርብበት ጊዜ በመጀመሪያ ገፀ ባሕርይውን (የቱን)“ሰውየው”፣ “አንድ መምህር”፣ “አንድ ተማሪ”፣ “አንድ ሐኪም”፣ “አንድ ሰካራም”፣ “የቀድሞ ፖርላማ አባል”፣ ወይም ቀጥታ

በገሃዱ ዓለም የምናውቀውን ሰው-ገፀባሕርይ በማድረግና በማስተዋወቅ ለታሪኩ መነሻ የተደረገው ጉዳይ ለተደራሲው (ያን) ያስተዋውቃል። አንዳንድ ጊዜም ቀልዱ ትኩረት ሰጥቶ የሚያቀርበውን ነገር ታሪካዊ ዳራውን በማስተዋወቅ ይጀምራል። ቀድሞ የተዋወቀው ገፀ-ባርይ ለታሪኩ መነሻ ኾኖ ያገልግል እንጂ በታሪኩ ውስጥ ሌላ ገጸባሕርይ ወይም ሌሎች ገፀባሕርያት ታሪኩን ለማራመድ የበኩላቸውን አስተዋፅኦ እንዲያደርጉ ይደረጋል። ቀድሞ የተገለፀው ገጸባሕርይ ከሌላ (ከሌሎች) ገፀባሕርይ/ያት ጋር የሐሳብ ወይም የሰላታ ልውውጥ ሲያደርግ/ጉ ይታያል። ቀጥሎም ስለራሱ ወይም ስለሌላው ገጸባሕርይ የተባለውን ወይም የሚባለውን፣ ያየውን ወይም የሰማውን ነገር ለኹለተኛው ገፀባሕርይ ይነገራል። በዚህ መነሻነት ኹለተኛው ገፀባሕርይ መልስ ይሰጣል፤ ወይም አስተያየት ይሰጠዋል። አንዳንድ ጊዜም በመጀመሪያ የተገለፀው ገፀ ባሕርይ በሚያደርገው ወይም ባደረገው ድርጊት በመገፋፋት ሌላው ገፀባሕርይ ለመጠየቅ ወይም ሐሳብ ለመሰንዘር በመገደዱ ይናገራል። በዚህ ሥልት የሚቀርብ ቀልድ የታሪኩ ውጤት ለመድረስ ታሪኩ የሚራመደው ቀድመን የተዋወቅነው ገፀ ባሕርይ ከሌላ ገፀባሕርይ ጋር በሚያደርገው የሐሳብም ኾነ የሰውነት ግንኙነት ላይ የተመሠረተ ነው። ታሪኩ ሲቋጭም ተራኪው “አለ” “አለች” “አሉ” “ይባላል” ወዘተ. በማለት ታሪኩ ማለቁን ለተደራሲያን ይጠቁማል። ይኸም ቀልዱ በሚነገርበት ጊዜ ለመሳቅ ያልቻሉትን ወይም ሳቃቸውን ተቆጣጥረው የቆዩትን ወይም ሳቃቸው ለቀልዱ አቅራቢ ፋታ አልሰጥ ብሎ የነበሩትን “ቀልዴን ተናግራ ስለጨረሰኩ ሳቁ” ለማለት ይመስላል።

ከዚያ በፊት የሰማውን ቀልድ በአንድ አጋጣሚ ለሌላ ተደራሲ በሚያቀርበት ጊዜ ለተደራሲው ጣፍጦ እንዲደመጥ ለማድረግ የራሱን ፈጠራ በመጨመር ለማቅረብ ያመቻቃል። ማስታወስ የሚያስፈልገው የታሪኩን መዋቅርና ታሪኩ መነሻ ያደረገውን ጉዳይ ነው። በሌላ አጋጣሚ ሲያወራ ገፀባሕርያት ተለወጠ፣ ታሪኩ አጠረ፣ ረዘመ፣ የሚሉት ነገሮች ለእሱ ጉዳዩ አይደሉም። ለዚህ ይረዳ ዘንድ የሚከተለውን ምሳሌ እንመልከት።

1) አንድ አግራቸው ሸፋፋ የኾነ ሰው መንገድ ሲሄዱ አንዲት በቅርብ የሚያውቋቸውን ሴት ያገኙና ሰላምታ ይለዋወጣሉ። አብሮ አደግ ነበሩና ሲቀላለዱ ሴትዮዋ “አንተ ይኸ እግርህ አኹንስ ባሰበት፤ ምሥራቅና ምእራብ እየ አይደል የሚሄደው” ይሏቸዋል። ሰውየው ሲመልሱ “እባክሽ እኔም ጠልቸው የማሳድረው በግርጌ ነው” አላቸው ይባላል (አዲስ ዘመን ፣ 1975፣ 41ኛ ዓመት፣ ቁጥር 124) ።

2) ግርማ ለማን፡- “ይኸ እግርህ እንዴት ነው የሚያስጠላው?” ቢለው ለማ “እኔም እያስጠላኝ ነው ከግርጌ የማስተኛው” አለው። (አዲስ ዘመን፣ 1975፣ 41ኛ ዓመት፣ ቁጥር 308፣ 2)

የመጀመሪያው ቀልድ ሰማቸው ባልተገለጹ አንድ ወንድና አንድ ሴት መካከል በተደረገ ውይይት የቀረበ ነው። ኹለቱ ሰዎችም አብሮ አደጎችና የሚቀራረቡ ናቸው። እግሩ ሸፋፋ እንደኾነ የተገለጸው ሰው ከልጅነቱ ጀምሮ የሚታወቅ የአካል እንከን አለበት። አኹን በሚገኝበት የዕድሜ ደረጃ የአካል እንከኑ ከፍቶ መታየቱን ሴትዮዋ ትተቻለች። ሸፋፋነቱ በመባባሱም የአንዱ እግር ጣቶች ወደ ምዕራብ፣ የአንዱ ደግሞ ወደ ምሥራቅ አቅጣጫዎች ኾነው እሱ ከሰሜን ወደ ደቡብ

ወይም ከደቡብ ወደ ሰሜን አቅጣጫ እንደሚኼድ በቀልዱ ተነግሯል። ቀልዱ ፈገግ የሚያሰኘው ሰውየ ሸፋፋውን እግሩን እንደሚጠላውና በግርጌ የሚያሳድረው መኾኑን መናገሩ ነው። እግር ሸፋፋም ኾነ ያልተንሻፈፈ ምንጊዜም በራስጌ ወይም በሌላ ቦታ የማይቀመጥ መኾኑን ስንገነዘብ ነው።ግርጌ የሚለው መጠሪያ የወጣው እግር ከምንለው የሰውነት ክፍል ስንረዳ በተፈጥሮአዊ ቦታው የሚገኘውን እግሩን ስለምጠላው በግርጌ አሳድረዋለኹ ማለቱ ፈገግ እንድን ያደርጋል።

በኹለተኛው ቀልድ ፈገግ የሚያሰኘው ንግግር በመጀመሪያው ቀልድ ከተነገረው ጋር ተመሳሳይ ነው። ኹለተኛ ኾኖ በተጠቀሰው ቀልድ የተስተዋለው ልዩነት ቀልዱ የተነገረው ግርግና ለማ ተብለው በስም በተጠሩ ሰዎች መኾኑ፤ ኹለቱም ወንዶች መኾናቸውና በጥያቄና መልስ መነገሩ ነው። በኹለቱ ሰዎች መካከል መቀራረብ እንዳለ ከጥያቄውና ከመልሱ መረዳት ይቻላል።

በመካከላቸው መቀራረብ ባይኖር ኖሮ ግርግ “እግርህ ያስጠላል” በማለት ባልተናገረው ነበር። ግርግ የለማን እግር መጥላቱን እንጂ የጠላባትን ምክንያት አልገለጸም። ግርግም፣ ለማም ቀልድተናጋሪው ሰው የፈጠራቸው ገጸባሕርያት ናቸው ከማለት በስተቀር ማንነታቸውን በገሀዱ ዓለም ለማወቅ እንችልም።

ከዚህ በላይ እንደተመለከትነው ቀልዱን የሚተርኩት የተለያዩ ሰዎች ማስታወስ ያስፈለጋቸው የቀልዱ ታሪክ የሚሸከረከርበትን ፍሬ ሐሳብ ነው። ያም ኾኖ ቀልዱ ለተደራሲያን በተለያዩ አጋጣሚዎች በተለያዩ ተነጋሪዎች በሚቀርብበት ጊዜ ጣፍጦና አምሮ ለመስማት የቀልድ ተናጋሪዎችን ችሎታ ይጠይቃል።

በኹለት ቀርጾች የተነገረው ከተጠቀሰው ቀልድ ቀድሞ የተነገረውየትኛው እንደኾነ ለማወቅ አይቻልም። በየትኛው ቅርጽ የተነገረውን ቀልድ በሌላአጋጣሚ በማቅረብ ኹደት የተደራሲያንን ስሜት ለመማረክ የራሱን ፈጠራ ጨምሮ እንዳቀረበ ለማወቅ ያስቸግራል። በተራ ቁጥር አንድ ወይም ኹለት የተጠቀሰውን ቀልድ የሰማ ሰው ቀልዱን በሌላ አጋጣሚ ለማቅረብ የሚያስፈልገው የቀልዱ መልእክት የሚያተኩርበትን ጉዳይና የታሪኩን መዋቅር ነው። በአንድ አጋጣሚ ላይ የሰማውን ቀልድ በሌላ አጋጣሚ ላይሲያውራ ገፀባሕርው/ያት ተለወጠ፣ ታሪኩ አጠረ፣ ረዘመ፣ የሚሉት ነገሮች የቀልድ አቅራቢው ትኩረት አይደለም።

4) በዐማርኛ የሚነገሩ ቀልዶች ማኅበራዊ ተግባር

ማኅበራዊ የሚለው እሳቤ በሰዎች መካከል የሚደረጉ ልዩ ልዩ ግንኙነቶችን፣ የሚቀርጹቸውን ሐሳቦች፣ ዝንባሌዎች፣ ማኅበራዊ ሥነ ልቡናዎች (ፍልስፍና፣ ሃይማኖት፣ ሥነምግባራዊ አመለካከቶች ወዘተ.) አኗኗራቸውን፣ ማኅበራዊ ሕይወታቸውንና እርስ በእርስ ያላቸውንና ከተፈጥሮ ጋር ያላቸውን መስተጋብር ወዘተ. ይገልጻል። መኅበራዊ ጉዳዮችን ከሚያንፀባርቁት ቀልዶች መካከል በዚህ ጥናት ትኩረት የተደረገው በልጅና በዐዋቂ፣ በቅናትና በሃይማኖት ላይ በሚያተኩት ብቻ ነው። ይህ የተደረገበት ምክንያት የተሰበሰቡት መረጃዎች የተተኮረባቸውን

ማንበራዊ ጉዳዮች ለማንጸባረቅ የሚችሉ መኾናቸው ነው። ስለቀልድ ተግባር የተገለጸው የሚከተለውን ጥቅስ መሠረት በማድረግ ነው።

A significant amount of human communication is devoted to humor. Humor influences listeners' views and persuades them to accept or reject ideas; it gives pleasure, creates playful moods and an atmosphere of conviviality, induces feelings of social solidarity, permits venting of aggression, and relieves tension. It is also used for criticism and ridicule. In short, it is one of the most powerful tools available to humans in their communicative endeavors (Apte, 1992:67).

4.1) ሕፃናት ተኮር ቀልዶች

በዐማርኛ በርካታ ሕፃናት ተኮር ቀልዶች ይነገራሉ። የሚቀርቡትም በጥያቄና መልስ ነው። ጥያቄ አቅራቢው ብዙውን ጊዜ ሕፃን ሲኾን ተጠያቂው ደግሞ ዐዋቂ ሰው ነው። አንዳንድ ጊዜ በተቃራኒው ዐዋቂ የሚባለው ሰው ጠያቂ፣ ሕፃኑ ደግሞ ተጠያቂ ይኾናል። በጠያቂውና በተጠያቂው መካከል በሚደረገው ንግግርም “የገፀ ባሕርያቱን ባሕርይ በመውረስ ድምፁን ከፍና ዝቅ እያደረገ የሰውነት እንቅስቃሴ አክሎ ስለሚያቀርበው ለቀልዱ ተውኔታዊ በሕርይ ይሰጠዋል። አንዳንድ ጊዜ ገፀ ባሕርያቱ ደርጊታቸውን ሲያከናውኑ፣ ጥያቄያቸውን ራሳቸው ሲያቀርቡ መስማት ለቀልዱ ታማኝነትን ከመስጠቱም በላይ የተደራሲን ስሜት ለመሳብ ከፍተኛ አስተዋጽኦ አለው። በጥያቄና መልሱ ጊዜ “አለ”፣ “አለች”፣ “አሉ”፣ “ይባላል” ወዘተ. የሚሉትን ማሰሪያ አንቀጾች ስንሰማ በሌላ ጊዜ ደግሞ ተደራሲው የጎደለውን ሞልቶ እንዲያዳምጥ ይደረጋል። በጥያቄና መልስ የሚነገረው ቀልድ ተጠያቂው የሚያውቁትን ነገር እንዲያጤን በአካባቢው ያሉትንና ርቀው የሚገኙትን ነገሮች እንዲቃኝ፣ እንዲመረምር ያደርጋሉ።

በጥያቄና መልስ የሚቀርቡት ሕፃናት ተኮር ቀልዶች የጥያቄው መልስ ይኾናል ተብሎ ከሚጠበቀው የተለየ መኾን ወይም ጠያቂው ለጥያቄው በሚሰጠው መልስ አማካይነት ለማስተላለፍ ካሰበው መልእክት የተለየ መልስ ሲሰጥ ይስተዋላል። በጥያቄና መልስ የሚቀርቡ አንዳንዶቹ ቀልዶች ያመራምራሉ። በእንዲኾኑ ዓይነት ቀልዶች የተላለፈን መልእክት ተደራሲው ተረድቶ ከመሳቁ በፊት ያየውን ነገር የመገንዘብ ችሎታው ይፈተናል።

በሕፃናት ጠያቂነት የሚነገሩ ቀልዶች መካከል የሚከተለው ይቀሳል።

ልጅ፣ “እማዬ አባባ ለምን ራስ በራ (መላጣ) ኾነ?”
እናት፣ ጥቂት ካሰበች በኋላ የምትመልሰው ቸግሯት ለጊዜው ልጅዋን ዝም ለማሰኘትና ለመገላገል “አባትህ የተመለጠው ለቤተሰቦቻችን ስለሚያስብና ስለሚጨነቅ ነው።” አለችው።

ልጅ፣ “አማማ ቆንጆ ፀጉር ሊኖርሽ የቻለው አንቺ ለኛ ቤተሰብ ስለማታስቢና ስለማትጨነቁ ነው?” (አዲስ ዘመን፣ 1978፣ 45ኛ ዓመት፣ ቁጥር 63)

በተጠቀሰው ቀልድ ሕፃኑ ጥያቄውን ያቀረበው የአባቱን ራስ በራሱ ወይም መላጣነት ምክንያት ለመረዳት ነው። በቀልዱ ራስ በራ የሚለው ቅጽል የሚገልጸው ፀጉር ከወደ ግንባሩ የሸሸን ሰው ነው። በቅንፍ የተቀመጠው መላጣ የሚለው ቅጽልም ራስ በራሱን እንጂ ሙሉ ጠላት የተነቀለን ወይም የረገፈን ፀጉር አይገለጽም። የአባቱን ፀጉር ከሌሎች ሰዎች ጋር ሲያነጻጽር ጉድለት እንዳለበት ያስተዋለው ሕፃን ለእናቱ በአእምሮው የሚመላለስን የአባቱን ራስ በራሱ ጉዳይ ይጠይቃል። ፀጉር የሚሰጠውን ውበት አባቱ በማጣቱ የተቆጨው ሕፃን ያቀረበው ጥያቄው እናቱን የሚፈትን ይኾናል። ጥያቄው ሳይንሳዊ የሆነ ምክንያትን በማስረጃነት በማቅረብ የሚመለስ ነው። እናት ባሏ ራስ በራ የሆነበትን ምክንያት ሳይንሳዊ ማስረጃ በመጥቀስ ልጇን ለማስረዳት መቸገሩ በቀልዱ ተገልጿል። የመቸገሩ ምክንያት አንድም፣ ራስ በራ የሆነበትን ሳይንሳዊ ምክንያት አለማወቅ ይኾናል። አንድም፣ ባሏ ራስ በራ የሆነበትን ሳይንሳዊ ምክንያት ብትረዳም ሕፃኑን ለማስረዳት ስለተቸገረች፣ ሳይንሳዊ ምክንያቱ ከሕፃኑ ግንዛቤ በላይ በመኾኑ ይኾናል። እናት ለልጇ ጥያቄ ቀላልና ልጇ ይረዳዋል ብላ የገመተችውን መለስታለት። ይኹን እንጂ፣ አባት ራስ በራ የመኾኑ ምክንያት ለቤተሰቡ ስለሚያስብ መኾኑን የሚገልጽ መልስ ልጇ ሲነገረው ተጠየቃዊ (logical) ጥያቄ እንዲያነሣ አደረገው። “አባቱ ራስ በራ የሆነበት ምክንያት ለቤተሰቡ በማሰቡ ከኾነ እናቱ ለቤተሰቡ አታሰብም ማለት ነው?” የሚል ተጠየቅ ያነሣል። ሕፃኑ ያነሣው ጥያቄም እናት የሰጠችውን መልስ የሚገዳደር ወይም ትክክል አለመኾኑን የሚሞግት ነው። ሕፃኑ የእናቱን መልስ በተጠየቅ መሞገቱና ለሕፃናት የምንሰጠው መልስ በጥንቃቄ መኾን እንደሚገባው መተቸቱ በእናትና በልጅ መካከል የተደረገው ጥያቄና መልስ ሳቅ እንዲፈጠር የሚያደርግ ነው።

ከላይ በተጠቀሰው ቀልድ ቀድሞ እናቱን የጠየቀውና መልሷ ተጠየቃዊነት እንደሌለው ያጋለጠው ሕፃኑ ነው። ቀጥሎ በተጠቀሰው ቀልድ ጥያቄ ቀድሞ ያቀረበችው እናት ስትኾን የሚመልሰው ደግሞ ልጅ ነው።

እናት፣ “የሚሞኙ ልጆች ምን እንደኾኑ ታውቃለኽ?”
ልጅ፣ “አዎን አማማ የአውቶቡስ መጓጓዣ ሳይከፍሉ ይጓዛሉ።”
(አዲስ ዘመን፣ 1975፣ 41ኛ ዓመት፣ ቁጥር 212፣ 2)።

እናት ለልጇ ማስረዳት የፈለገችው የሚሞኙ ልጆች የሚያጋጥማቸውን መጥፎ ነገር ለመኾኑ ካቀረበችው ጥያቄ ድምፀት መገንዘብ ይቻላል። ምን መጥፎ ነገር እንደሚያጋጥማቸው በግልጽ በጥያቄው አልተነገረም። እናት መሞከት መጥፎ ነገር እንደሚያስከትል ቀድሞ አስባና ወስና ለማስረዳት ላቀረበችው ጥያቄ ልጇ በሰጠው መልስ የሚሞኙ ልጆችን የሚያውቅ መኾኑንና የሚፈጽሙትን ተግባርም አስረድቷል። እናት መሞከት ጉዳት እንደሚያስከትል ለማስረዳት ላቀረበችው ጥያቄ ልጅ የሰጠው መልስ የሚሞኙ ልጆች ገንዘብ ሳይከፍሉ በአውቶብስ መኼዳቸውን እንደመልካም የሚቆጥር ነው። እናት መሞከት ነውር መኾኑንና ጉዳትም እንደሚያስከትል ለልጇ በማስፈራራት ለማስረዳት ታቅዳለች። ልጇ ግን መሞከት ሊያስከትል የሚችለውን ጉዳት እናቱ ከመንገሩ በፊት መሞከት መልካም መኾኑን ይናገራል። እናት ውሸት

መጥፎ እንደኾነ ቀድሞ የተገነዘበችውን ልጇ እንዳይፈጽም ለመምከር የጠየቀችውን የሚያፈርስ፤ የሚቃረን መልስ መስጠቱን የሚያዳምጥ ሰው ፈገግ እንዲል ያደርጋል።

ከዚህ በላይ የተጠቀሱት ቀልዶች በእናትና በልጅ መካከል ባለ ግንኙነት ላይ የተመሠረቱ ናቸው። ይኸንኑ ከሚመለከቱት ቀልዶች መካከል የሚከተለው ይጠቀሳል።

የሰባት ዓመት ልጅ እግር ኳስ ሊጫወት ከቤቱ ሲወጣ የአየሩ ጠባይ ብርዳማ ስለነበረ ኮቱን እንዲደርብ እናቱ ያሳስቡታል። ኾኖም ሕፃኑ ስለአቅማማ እናት ቆጣ ብለው መልበስ እንዳለበት ይነግሩታል። ልጇም፡- “ጎል እኮ አበጅተናልእማዬ! ኮቱ ምን ያደርግልኛል ብለሽ ነው?” በማለት መለሰላቸው (አዲስ ዘመን፣ 1975፣ 41ኛ ዓመት፣ ቁጥር 30፤ 2)።

በቀልዱ እናት የሰባት ዓመት ልጇቸው ኮቱን ሳይለብስ ከቤት መውጣቱ ለብርድ ያጋልጠዋል ብለው ይሠጋሉ። ሥጋታቸውንም ለልጃቸው ኮቱን እንዲደርብ ጠንከር ብለው በመንገር ይገልጻሉ። ልጃቸው በበኩሉ የእናቱን ሥጋት ካለመረዳቱም በላይ ከጓደኞቹ ጋር ኳስ የሚጫወትበት ሜዳ ግብ የሚቆጠርበት ክልል የእሱን ኮት መሬት ላይ በማስቀመጥ ማዘጋጀቱን ያሰላስላል። እናት የልጇ ኮት ብርድ ለመከላከል እንደሚያገለግለው ሲገልጹ ሕፃኑ በበኩሉ ግብ የሚቆጠርበትን ክልል ለመለየት ኮቱን መጠቀሙን ያሰባል። እናት ስለሕፃኑ ኮት አግልግሎት የሚያስቡት ማንኛውም ወላጅ የሚያስበውንና የኮቱንም አገልግሎት የሚገልጽ ነው። በተቃራኒው የሕፃኑ መልስ ኮቱ ከተገዛለት ዓላማ ጋር የማይጣጣምና ሕፃናት በኳስ ጨዋታ ጊዜ የሚፈጽሙትን ተግባር ይገልጻል። የሕፃኑን ኮት አገልግሎት በተመለከተ የእናትና የልጅ ሐሳብ መለያየቱ፣ መቃረኑ ፈገግታን ይፈጥራል። የኮቱን አገልግሎት በተመለከተ አንደኛቸው የሌላኛቸውን ፍላጎት መረዳት አለመቻላቸው፣ ስለኮቱ አገልግሎት የሚያስቡት መለያየቱ ፈገግታ እንዲፈጠር ያደርጋል።

ሕፃናት ከእናቶቻቸው ጋር በሚያደርጓቸው ግንኙነቶችና በሐሳብ መቃረን ወይም መለያየት ቀልድ እንደሚፈጠረው ኹሉ ከአባቶቻቸው ጋር የሚያደርጓቸውን ግንኙነቶች መሠረት በማድረግም ይነገራሉ። ሕፃናት ከአባቶቻቸው ጋር የሚያደርጓቸውን ግንኙነቶች መነሻ ከሚያደርጉት ቀልዶች መካከል የሚከተለው ይጠቀሳል።

ሳሙኤል፡- “አብዬ! ትናንትና የሠራኸል የቤት ሥራ እኮ ስህተት ኾነ።”
አባት፡- “አዝናለሁ ሳሙኤል! ይቅርታ አድርግልኝ!”
ሳሙኤል፡- “አትዘን አባዬ፤ የሌሎቹ ልጆች ወላጆችም አልቻሉትም።”
(አዲስ ዘመን፣ 1975፣ 41ኛ ዓመት፣ ቁጥር 212፤ 2)

በቀልዱ ተገለጸው የልጅን የቤት ሥራ ወላጅ መሥራት በሳሙኤል አባት ብቻ የሚፈጽም ተግባር አለመኾኑን ከቀልዱ መረዳት ይቻላል። ሳሙኤል አባቱ የሠራለትን የቤት ሥራ መምህሩ ሲያርም ስሕተት መኾኑን ይረዳል። ይኸንንም ለአባቱ ይነግራል። አባቱ በሠራው ስሕተት በመጻጸት ልጁን ይቅርታ ይጠይቃል። ልጁ በበኩሉ የሌሎች ልጆች ወላጆችም ተመሳሳይ ስሕተት መሥራታቸውን በመግለጽ አባቱ መጻጸትና ይቅርታ መጠየቅ እንደማይገባው ይገልጽለታል።

ቀልዱ የሳሙኤልን አባት ብቻ ሳይኾን የኹሉም ልጆች ወላጆች ልጆቻቸው የሚማሩትን ትምህርት መረዳት የማይችሉትን ወላጆች ይተቻል። አንደኛ፣ ወላጆች ለልጆቻቸው የተሰጣቸውን የቤት ሥራ እንዴት መሥራት እንዳለባቸው ማስረዳት ሲገባቸው እነሱ መሥራታቸው ልጆች በወላጆቻቸው ላይ ጥገኛ የሚያደርግ ነው። ኹለተኛ፣ ከኹሉም በላይ ወላጆች ልጆቻቸው የሚማሩትን ትምህርት የማያውቁትንና የማይረዱትን የቤት ሥራ በትክክል እንደተረዱ ኾነው ሠርተው መስጠታቸው ስሕተት ነው። በሳሙኤልና በአባቱ መካከል በተደረገው ውይይት ፈገግ እንድንል የሚያደርገው የሳሙኤል አባት ለልጁ የሠራለት የቤት ሥራ ስሕተት መኾኑ ብቻ ሳይኾን የኹሉም ተማሪዎች ወላጆች ለልጆቻቸው የሠሩት የቤት ሥራ ስሕተት መኾኑ ነው። የወላጆች ድክመት፣ ስሕተት መሥራት ፈገግ እንድንል ያደርጋል።

ሕፃናትን በተመለከተ የሚነገሩት ቀልዶች በልጆቻችን በወላጆች መካከል በሚኖር ግንኙነት ብቻ የሚፈጠር አይደለም። ሕፃናት በትምህርት ቤት ከመምህራን ጋር በሚኖራቸው ግንኙነትም ይፈጠራሉ። ለማስረጃም የሚከተለውን ቀልድ እንጠቅሳለን።

መምህር፡- “ታከለ ለምንድነው አንድ ጆሮህን በጥጥ የደፈንከው አመመኸ?”
ታከለ፡- “አላመመኝም መምህር። ኾኖም ትናንትና ባንድ ጆሮኸ ያስገባኸው በሌላኛው ታፈሰዋለህ ስላሉኝ እንዳይፈሰብኝ ብዬ ነው።”
(አዲስ ዘመን፣ 1977፣ 44ኛ ዓመት፣ ቁጥር 109)።

የተጠቀሰው ቀልድ መምህሩ በክፍል ውስጥ ከሚገኙት ተማሪዎች መካከል አንደኛው ጆሮውን በጥጥ ደፍኖ ማየቱ የቤት መታወክ ያጋጠመው ይመስለዋል። የተመለከተው የተማሪው ኹኔታ ያሳሰበው መምህር ተማሪው የሕመም ስሜት ያለው መኾኑንና አለመኾኑን ለማወቅ ይፈልጋል፤ ይጠይቀዋል። ተማሪው ለጥያቄው የሰጠው መልስ አለመታመሙን የሚነግር ብቻ አይደለም። በመልሱ ቀደም ብሎ በትምህርቱ ደካማ መኾኑን መምህሩ ተማሪውን የነቀፈበትን መንገድ ተችቷል። በክፍል ውስጥ የተማሪውን ትምህርት ሲጠየቅ ተማሪው ለማስታዎስ ባለመቻሉ የተበሳጨው መምህር ተማሪውን በጠነከረ መንገድ እንደሰደበው፣ እንደአንጓጠጠው ከቀልዱ ዐውድ መረዳት ይቻላል። ስድቡም በተለምዶ በዐማርኛ የሚነገር፣ ነገር ግን የሰውን ተፈጥሮአዊ ባሕርይ የማይገልጽ ነው። እንደሚታወቀው የሰው ልጅ በተፈጥሮው በአንደኛው ጆሮው የሰማውን በሌላኛው አያፈስም። ሰው የተማሪውን ወይም የተነገረውን የሚረሳው በአንደኛው ጆሮው የሰማውን በሌላኛው በማፍሰሱ ሳይኾን በአእምሮው ለማስታዎስ ባለመቻሉ ነው። የተማሪው መልስ የየዋኸነት ተግባርን የሚገልጽ ይመስላል። ታከለ የሰማውን ጆሮው “እንዳያፈስ” ለመከላከል ጆሮውን በጥጥ መድፈኑ “የሞኝ ዘዴ” ተደርጎ ሊቆጠር ይችላል። ይኹን እንጂ፣ ተማሪው በመልሱ በተለምዶ የሚነገርን ስድብ መምህሩ መጠቀሙ ተገቢ አለመኾኑን የሚተቻ ነው። ከዚህም በላይ ተማሪው የሰጠው መልስ ለመምህሩ ጥያቄ ሊሰጥ ይችላል ተብሎ ከሚጠበቀው መልስ የተለየ ኾኖ መገኘቱ ፈገግታን የሚያጭር ነው።

ሕፃናት ተኮር ቀልድ ከሀይማኖት አባት ጋር የሚኖርን ግንኙነት መሠረት በማድረግም ይነገራል። ቀጥሎ የቀረበው ቀልድ የሀይማኖት አባት ለአንድ ልጅ (ሕፃን) ላቀረበው ጥያቄ በተሰጠው መልስ የተፈጠረ ነው።

ቁስ፣ “ልጄ ማታ ማታ ትጸልያለኸ?”
ልጅ፣ “አዎን አባ”
ቁስ፣ “ጠዋትስ ኹልጊዜ ትጸልያለኸ?”
ልጅ፣ “ቀን ቀን ስለማልፈራ አልጸልይም አባቴ”
(አዲስ ዘመን፣ 1975፣ 41ኛ ዓመት፣ ቁጥር 13)

ቀልዱ ከክርስትና እምነት ጋር ግንኙነት ያለው ቢኾንም ሕፃናትን በተመለከተ የተነገረ ነው። በቀልዱ ልጅ የሚጸልየው አምላኩን ወይም ፈጣሪውን ለማመስገን ወይም ለመለመን ሳይኾን የፀሐይ ብርሃን በማለፉ፣ በመጨለሙ ምክንያት በተፈጠረ ፍርሐት ምክንያት ነው። በቁሱና በልጁ መካከል ከተደረገው ጥያቄና መልስ መረዳት የሚቻለው ሕፃኑ ማታ ማታ የሚጸልይው የጨለማው ግርማ ስለአስፈራው ነው። ጠዋት የፀሐይ ብርሃን የጨለማውን ግርማ በመግፈፍና ድል በማድረግ ሕፃኑ ላይ ያረበበውን ፍርሐት ስለሚያስወግድለት መጸለይ እንደማያስፈልገው ሕፃኑ ለቁሱ በሰጠው መልስ ተናግሯል። ጸሎት ለፈጣሪ ምስጋና፣ ልመና ማቅረቢያና ለመንፈሳዊ አገልግሎት መኾኑ ቀርቶ ሥጋዊ ፍርሐትን ለማስወገድ መዋሉ ከተለመደው ተግባሩ የተለየ ያደርገዋል። ጸሎትን ለፍርሐት ማስወገጃ እንደሚጠቀምበት ሕፃኑ መግለጹ በአንድ በኩል ዐላዋቂነቱን ስለጸሎት ያለውን የተሳሳተ ግንዛቤ ይገልጻል። ይኸ ዐላዋቂነትና የተሳሳተ ግንዛቤም ታሪኩን የሰማን ሰው ፈገግ እንዲል ያደርጋል ተብሎ ይታመናል።

4.2) ቀልድና የክርስትና ሃይማኖት

ሃይማኖት የሚለው ስም ነገረ መለኮትን፣ አምልኮተ ሥርዓትን፣ በእምነት ላይ የተመሠረተ አመለካከትንና እምነትን መሠረት ያደረገ የሰው ልጅ አካሄድን ይገልጻል። ዓለምን የፈጠረና ተፈጥሮን በበላይነት የሚቆጣጠር መለኮታዊ ኃይል እንዳለም ይቀበላል። ሃይማኖት በየትኛውም ቦታ ባህላዊ እሴቶችን ሥርዓት በማስያዝ፣ ማሳበራዊ ድርጅቶችን በመቅረጽና እንዲቀጥሉ በማድረግ ከፍተኛ ተፅዕኖ ያደርጋል ተብሎ ይታመናል። በብዙ ባህሎችም ቀልድ ከሃይማኖት ጋር ግንኙነት እንዳለው የሥነ ሰብእ ጥናቶች ይገልጻሉ (Apte, 1985: 151)። በቀልድ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ክርስትና እምነትን ልዩ ልዩ ክንዋኔዎች ርእሰ ጉዳይ ይደረጋሉ። ጸሎት፣ ምንገብ፣ መንግሥተ ሰማይት ወዘተ. በቀልድ ይወሳሉ፤ ምእመናኑ የሚተገብሩበት መንገድ በቀልድ ይገለጻሉ። ይኸንንም ጸሎትን በተመለከተ የሚነገሩ ቀልዶችን በማስቀደም እንመረምራለን፤ እንተረገማለን።

በእግዚአብሔር መልክና ምሳሌ ለእግዚአብሔር የተፈጠረው ሰው ከፈጣሪው ጋር ለመገናኘትና ግንኙነቱን ለማጽናት ይጸልያል። ጸሎትም ኅብረትን፣ ምስጋናን፣ ስግደትን፣ ንስሐን፣ ልመናን፣ ምልጃን ያጠቃልላል። የሰው ልጅ በማንኛውም ቦታና ጊዜ ሲጸልይ፣ አእምሮውን ሰብስቦ፣ ልቦናውን ሰብሮ መኾን ይገባዋል ተብሎ ይታመናል (የኢትዮጵያ መጽሐፍ ቅዱስ ማኅበር፣

1998))። ነገር ግን የሰው ልጅ ይኸንን መንፈሳዊ ተግባር ለመፈጸም ይቸገራል፤ ለጸሎት የተሰበሰበ ልቡናው በአእምሮው በሚመላለስ ሐሳብ ይበተናል። ይኸ ዓይነት ስሕተት በቀልድ እንበሚከተለው ይተቻል።

ዐጤ ቴዎድሮስ ጸሎት ሲጻፈዩ ሐሳብ እየመጣ በየመካከሉ እያቋረጣቸው ስለተቸገሩ፣ የተወሰኑ ካህናትን ጠርተው፡- “እስከ መጨረሻው አቡነ ዘበሰማያትን⁴⁸ ሙሉ ሐሳቡ ሳይበታተን ለሚጻፈይ ሰው በቅሎዬን እሸልማለሁ” አሉ። ከካህናቱ መካከል አንዱ፡- “እኔ ምንም ሐሳቤ ሳይበታተን መጻፈይ እችላለሁ” አለ። ዐጤ ቴዎድሮስም፡- “እስኪ በል ድገም አቡነ ዘበሰማያትን” አሉት።

ወዲያው እየጸለየ ከመካከል ሲደርስ፡- “ለመሆኑ ንጉሥ ሆይ፣ በቅሎውን ብቻ ነው ወይስ ከነኩርቻው ነው የሚሰጡኝ?” ብሎ ጠየቃቸውና ዐጤ ቴዎድሮስን ከልባቸው አሳቃቸው (ዜና ማርቆስ፣ 2012፣31-32)።

ከዚህ በላይ በተጠቀሰው ቀልድ ዐፄ ቴዎድሮስ ሲጻፈዩ የተለያዩ ሐሳብ በአእምሮአቸው እየመጣ ጸሎታቸውን እያሰናከለ ይቸገራሉ። ይኸ ችግር የካህናቱም ሊኾን ይችላል ብለው ይገምታሉ። ግምታቸው ትክክል መኾኑን ለማረጋገጥም ከካህናቱ አንዱ አቡነ ዘበሰማያትን ሌላ ሐሳብን ሳያስተናግድ እንዲጻፈይ ይጠይቃሉ። አንዱ ካህን ፈቃደኛ ይኾናል። ፈተናውን ለማለፍም

“በሰማዮች የምትኖር አባታችን” በማለት መጻፈይ ይጀምራል። ነገር ግን፣ አቡነ ዘበሰማያትን እየጸለየ እያለ፣ ስለሚሰጠው ሽልማት አሰበ። ከማሰብም አልፎ ንጉሡ የሚሸልሙት በቅሎ እስከ ከነኩርቻው መኾኑንና አለመኾኑን እንዲነግሩት ይፈልጋል፤ ይጠይቃል። በዚህም ቃል የተገባለትን ሽልማት ለማግኘት እንዳይችል የሚያደርግ ድርጊት ፈጸመ። ካህኑ የቀረበለትን ፈተና ማለፍ አለመቻሉ ፈገግታን ይፈጥራል። ቀልዱ ፈገግታን ከመፍጠሩም በላይ ራሳቸውን ለጸሎት፣ ለልመና፣ ለተማጽኖ፣ ለምስጋና ያዘጋጁ ሰዎች በጸሎታቸው መካከል ሌላን ሐሳብ ለማስተናገድ እንደሚገደዱ ያስረዳል። በቀልዱ ወደ እግዚአብሔር የሚጻፈይ ኹሉ ሐሳቡን ሰብስቦ፣ ልቦናውን ሰብሮ እንደማይጸለይ ተተችቷል። ዐፄ ቴዎድሮስ የጠየቁትን ለመፈጸም እንደሚችል እርግጠኛ ኾኖ የቀረበው ካህን ቃል የገባውን ለመፈጸም ሲቸገር ፈተናውን ማለፍ ሲያቅተው በድክመቱ ፈገግ እንላለን።

ጸሎት ከፈጣሪ መልካም ነገርን በመሻት የሚቀርብ ነው። በኢትዮጵያ አርቶዶክ ተዋሕዶ ክርስትና ጸሎተ እግዝትነ ማርያም፣ ጸሎተ ባሕታዊ፣ ጸሎተ በረድ፣ ጸሎተ ሃይማኖት፣ ጸሎተ ኅሊና፣ ጸሎተ ኅሙስ፣ ጸሎተ ማእድ፣ ጸሎተ ነፍስ፣ ጸሎተ ሥጋ፣ ጸሎተ ዕጣን፣ ጸሎተ ፈትቶ (ደስታ፣ 1962) እያሉ በመከፋፈል መጻፈይ የተለመደ ነው። ከዚህም በጽሎት ክፉ ፍላጎትን ለመተግበር፣ ሰውን ለመጉዳት ወይም በሚጠሉት ሰው ላይ ጉዳት እንዲደርስበት የፈጣሪ እርዳታ

⁴⁸ዐፄ ቴዎድሮስ ካህኑ አቡነ ዘበሰማያትን እንዲደግም የጠየቁት “በውስጡ ስድስት ነገሮችን ይዟል፤ ከእነዚህም ሦስቱ ስለ እግዚአብሔር ክብር፣ ሦስቱ ስለ ሰዎች ጥቅም ይናገራሉ። 1) ስለ እግዚአብሔር ክብር፡- ስሙን መቀደስ፣ መንግሥቱን መሻት፣ ፈቃዱን መጠየቅ። 2) ስለ ሰዎች ጥቅም፡- የዕለት እንጀራን፣ ይቅርታን ማግኘት፣ ከክፉ ሁሉ መዳን ናቸው። ጸሎቱም በውዳሴ ይደመድማል” (የኢትዮጵያ መጽሐፍ ቅዱስ ማኅበር፣ 1998፣ 152)።

አይጠየቅበትም። ሌሎች ስለሠሩት ጥፋትም አይነገርበትም። ጸሎትን ከመሠረታዊ ዓላማው ውጭ ለማዋል መሞከር ስሕተት መኾኑን በቀልድ እንደሚነቀፍ ከሚከተለው ቀልድ እንገነዘባለን፡

አንዲት መለኰሲት ሲጸልዩ ሌሊት ብዙ ሰው ተኝቶ ነበርና በመጸለያቸው ጊዜ እንደዚህ እያሉ ጸለዩ፡- አምላኬ እኔ እንደዚህ ቆሜ እያደርኩ አለምንህ አለሁ ዳሩ ግና እነዚህ ሁሉ የተኙት እንዳለህና እንደሌለህ አያውቁም። እኔ ግና ይኸውና በአንድ እግሬ ቆሜ አለምንህ አለሁ እያሉ ሲጸልዩ።
በአንድ በኩል እንደሰታወቀው ቁም የሚጸልይ መነኩሴ ሰምቶአቸው ኑሮ እናቴ እማሆይ እረ እባክዎ! እንደዚህ በስብቀት የሚገባበት ቤት አይደለምና ቢታገሱ ይሻላል አላቸው ይባላል (አበበ፣ 1948፤ 34) ።

ከዚህ በላይ የተጠቀሰውን ቀልድ የመዘገቡት አበበ (1948፤ 34) በቀልዱ የተላለፈውን መልእክት “የሰማዩን ጌታህን ስትለምን ለበደሉኝ ይቅር ብያለሁና አንተም ይቅር በለኝ እኔ ወንጀለኛው ጥፋት ይቅርታህን አሳድርብኝ ከማለት በቀር ሌላውን መራገምና ለእግዚአብሔር ማሣጣት አግባብ አይደለም ።” በማለት ተችተዋል።

በቀልዱ እንደተነገረው መነኩሲቲቱ ሌሊት ተነሥተው ለፈጣሪያቸው የሚነገሩት እሳቸው ቆመው ለአምላካቸው ጸሎትና ምሕላ ከማቅረብ ይልቅ ሌሎች ሰዎች እሱን ሳያውቁ መኖራቸው ጥፋተኛ መኾናቸውን አሳብቀውባቸዋል። ይኸን የመነኩሲቲቱን ስሕተት የተቸው መነኩሴ ትክክለኛውን የጸሎት ሥርዓትም ጠቁመዋል። መነኩሲቲቱ በሌሎች ሰዎች ላይ ለፈጣሪ ያሳበቁት ወደ እግዚአብሔር ደጅ የማያቀርባቸው መኾኑንም አስገንዝበዋቸዋል። የመነኩሲቲቱ ስሕተት እሳቸው ጸሎት ያሉት ስሕተት መኾኑ ብቻ አይደለም። የዓለማዊ ሕይወትን ንቀው፣ “ዓለም በቃኝ” ብለው፣ የተጸለየበትና የተባረከ ቆብ ራሳቸው ላይ አድርገው፣ ሳይሞቱ በሰሌን ተገንዘው፣ ፍታታቸው ተፈትቶ እግዚአብሔር ለማገልገል ወስነው ስሕተት መሥራታቸው ጥፋታቸውን ከፍ ያደርገዋል። በጸሎታቸው ሌላውን ለመታደግ ይተጋሉ ተብለው የሚገመቱት መነኩሲት በተግባራቸው ዝቅ ብለው መገኘታቸው ግርምትን የሚፈጥር ነው። ቀልዱም በመገረም፣ በትዝብት ፈገግ የምንልበት እንጂ በሳቅ የምንፈነድቅበት አይደለም።

ይቅር ባይ በመኾን (ማቴ. 6፣ 14-15) መጸለይ ተገቢ መኾኑን ከመነኩሴው ትችት መገንዘብ ይቻላል። ጸሎትም በማንኛውም ጊዜ ኹሉ (1ተሰ፣ 5፣17) የሚፈጸም የዘወትር ተግባር ነው። አፍን ከንባብ፣ ልብን ከምስጢር በማድረግ ዳዊት፣ ወንጌል፣የሐንስ፣ ውዳሴ አምላክ፣ ውዳሴ ማርያም፣ አርጋኛ፣ መድገም፣ ማድረስ የሰዎች የዘወትር ተግባር ነው ተብሎ ይታመናል። ጸሎትን የአንድ ጊዜ ተግባር አድርጎ መቁጠር ስሕተት መኾኑን ከሚከተለው ቀልድ እንረዳለን።

በአንድ ወቅት ኪዳኑ ደርሶ፣ ሰዓታት ተቁም፣ ቅዳሴ ተቀድሶ ካለቀ በኋላ፤ ዲያቆኑ፡- “በሰላም ወደየቤታችሁ ግቡ” ብሎ ሕዝቡን ካሰናበተ በኋላ የቤተ ክርስቲያኑን በሮች ሲዘጋ፣ በሴቶች መግቢያ በኩል አንድ የስልሳ ዓመት ሴትየ ሲሰግዱ አገኛቸው። ደነገጠና፡- “ምእመናኑ ቤታቸው ከሄዱ ቆዩ፤

እርስዎ ምን ይሠራሉ እስካሁን?" አላቸው። አሮጊቷም፡- "አይ ልጄ! እኔ መች ይሞላልኛል፤ ጊዜም የለኝ። የዓመቱን አንድ ጊዜ ሰግጧል ልሂዴ[ድ] ብዬ ነው" ብለው መለሱለት (ዜና ማርቆስ፣ 2012፣ 75)።

በተጠቀሰው ቀልድ እንደተገለጸው ሥልጣን ከህጎች ባላቸው ቀሳውስት፣ ዲያቆናት ወዘተ. አማካይነት በሥጋ ወድሙ ላይ በዜማና በንባብ ጸሎት ከተደረገ በኋላ ዲያቆኑ ምእመናኑን ወደ የቤታቸው በሰላም እንዲገቡ ምኞቱን ይገልጻል። የቅዳሴ ሥርዓቱ በሚከናወንበት ጊዜ ተከፍተው የቆዩትን የቤተክርስቲያኑን በሮች መዝጋት ከዲያቆኑ ተግባሮች አንዱ ነው። የቅዳሴ ሥርዓቱ ከተፈጸመ በኋላ ዲያቆኑ የተለመደ ተግባሩን ሲያከናውን ሲሰግዱ ያገኛቸው የስልሳ ዓመቷ እናት ጸሎት ያልተለመደ ነው። የጸሎቱ ሥርዓት ከተፈጸመ በኋላ ሲሰግዱ ባገኛቸው እናት ዲያቆኑ ግራ የመጋባቱ ምክንያት ይኸው ድርጊታቸው ከሌላው የጸሎት ታዳሚ ማፈንገጡ ነው። ዲያቆኑ ለመጠየቅ የተገፋፋውም በሴትዮዋ ያፈነገጠ ተግባር ነው። ሴትዮዋ ዲያቆኑ ላቀረበላቸው ጥያቄ በ365 ቀናት ውስጥ የሚጠበቅባቸውን ጸሎት በአንድ ቀን ለመጨረስ አስበው መኾኑን በመግለጽ የሰጡት መልስ በ፩ተሰ. 5፣ 17 "ያለማቋረጥም ጽልዩ" ከሚለው መጽሐፍ ቅዱሳዊ ቃል ጋር አይጣጣምም። ሴትዮዋ ሃይማኖታዊ ሥርዓቱ የማይፈቅደውን የጸሎት ቀብድ ለማስቆጠር ማሰባቸውና መናገራቸው ግንዛቤአቸውንና ዐላዋቂነታቸውን ይገልጻል። ቀልዱ ፈገግ የሚያሰኘውም የሴትዮዋ ዐላዋቂነትና ስለጸሎት ያላቸው ግንዛቤ የተሳሳተ መኾን ነው።

የክርስትና እምነትን በተመለከተ የሚነገሩት ቀልዶች ከላይ እንደተጠቀመው በጸሎት ላይ ብቻ ሳይኾን በጾም ላይም የሚያተኩሩ ናቸው። በኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ክርስትና እምነት ተከታዮች ጾም፡- አንደኛ፣ ሃይማኖታዊ በኾነ ምክንያት በሳምንት ኹለት ቀን (ዐርብና ረቡዕ) ለተወሰነ ሰዓት መብላትና መጠጣት መተወና ሥጋ፣ ቅቤ፣ ወተት፣ ዕንቁላል ወዘተ. ነክ ምግቦችን ከመመገብ መቆጠብ ነው። ኹለተኛ፣ በሥርዓተ ሃይማኖት ምክንያት በተከታታይ ለተወሰኑ ቀናት ወይም ሳምንታት ወይም ወራት ለተወሰነ ሰዓት መብላትና መጠጣት መተወ፤ የፍስክ ከሚባሉ ምግቦች ራስን ማግለል ነው። ሦስተኛ፣ በራስ ንስሐ በመግባት ወይም በንስሐ ወይም በነፍስ አባት የተሰጠን ጾም ሥጋ፣ ቅቤ፣ ወተት፣ ዕንቁላል ወዘተ. ከመብላት ተቆጥቦ ለተወሰነ ሥዓት ምግብና መጠጥ መተወ ነው። በተራ ቁጥር አንድና ኹለት የተገለጹት የጾም ዓይነቶች በዕድሜ ደረጃቸው መጾም አለባቸው የሚባሉ ኹሉም የእምነቱ ተከታዮች የሚያሟሟቸው ናቸው። የንስሐ ጾምን ግን ንስሐ የገቡ ሰዎች በተለይ የሚያሙት ነው። ሃይማኖታዊ ሥርዓቱ የሚደነግገውን በማክበር ጾምን አለመጾም የቀልድ ርእሰ ጉዳይ እንደሚኾኑ ከሚከተለው ቀልድ መገንዘብ ይቻላል።

ወሩ የፍልሰታ ጾም ነው። ...ሴትዮዋ ጾሙን ገድፋ (ፈታ) ተደብቃ በአይብ በልታ ነበር። በዚያን ጊዜም አይቡ ጠብ ብሎ ሳታየው በልብሷ ላይ ምልክት ኾኖ ኖሯል። በኋላ ባሏ መጣና እህል አቅርበው ሲበሉ ሴትዮደቱ "እኔንስ ብይ ብይ አላለኝምና ይልቅ እርስዎ ይብሉ" አላቸው። እሱም በደረቷ ላይ ጠብ ያለውን አይብ ስለተመለከተ እንዲህ ሲል ገጠመ።

"በፍልሰታ ሽር እንዳይጥም አውቃለኹ፣ አንቺ ባይበላሽ እኔ እበላዋልሁ።" (አበበ፣ 1948፣71)

በኢትዮጵያ አርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተክርስቲያን ሥርዓት መሠረት ከነሐሴ አንድ ቀን እስከ ነሐሴ ዐሥራ ስድስት ቀን ድረስ ያለው ጊዜ የፍልሰታ ምን የሚያምነት ነው። በዚህ የምን ጊዜ በአብዛኛው ዕድሜአቸው ዐሥር ዓመት የኾኑ ሕፃናትን ጨምሮ፣ ኹሉም ወንዶችና ሴቶች ይሰማሉ። የሚሰሙትም እስከ ቀኑ ዘጠኝ ሰዓት ከምግብና መጠጥ ራሳቸውን በማቀብና የፍስክ ምግቦችን በመተው ነው። በቀልዱ እንደተነገረው ሴትየዋ ከባሏ ተደብቃ በአይብ ትበላለች። ለባሏ ምግብ ስታቀርብለት አብራው እንድትበላ ሲጋብዛት፣ ድርጊቷን ደብቃ መብላት እንደማትፈልግ ትገልጽለታለች። ባልም በደረቷ ልብስ ላይ ጠብ ያለውን አይብ ዐይቶ “በአይብ በልታለች” ብሎ ጠረጠረ። ጥርጣሬውንም እውነት አድርጎ በመቁጥር ኅብር ቃል በመጠቀም በግጥም ይነግራታል። ባል ሚስቱ በአይብ መብላቷን የነገረውም “ባይበላሽ” የሚለውን ሰምና ወርቅ የያዘ ቃል በመጠቀም ነው። በሰሙ “አንቺ መብላት ባትችይም እኔ የቀረበልኝን ምግብ እበላለኹ” በማለት ይገልጻል። ባል ለሚስቱ “በአይብ በልተሽ ነው ኾድሽ የሞላው” በማለት የነገራት በወርቁ ነው። ሴትየዋ የፍልሰታን ምን ሽራ በአይብ መብላቷ በእምነቱ ተከታዮች ዘንድ ጥፋተኛ ያስብላታል። የሚስት ምን አክብሮ ለመፃም አለመቻል የተጋለጠበት መንገድ ፈገግታን ይፈጥራል። ስለኾነም የቀልዱን ታዳሚዎች ፈገግ የሚያስኘው በፍልሰታ ምን የፍስክ ምግብ መብላቷ ብቻ አይደለም። ባል የሚስቱን ጥፋት የቋንቋ ችሎታውን ተጠቅሞ በሚያመራምር መንገድ መንገዱ ነው። በባሏ ጥፋቷ የተነገራት ሚስት ምን እንደተነገራት ለመረዳት የጠለቀ የቋንቋ ዕውቀት ይጠይቃታል።

ምንን በተመለከተ ከሚነገሩት ቀልዶች መካከል በምን ቀን ዓሣን ስለመብላት በሊቃውንቱ መካከል የሚደረገው ክርክር አንዱ ነው። በዚህ ላይ የሚነገረው ቀልድ የሚከተለው ነው።

ስለ ጾምና ስለ ዓሣ መብላት ሊቃውንቱ ብዙ ይከራከራሉ። መጽሐፍ፣ አንደኛው፡- “ኢትብልዑ ሥጋ በጾም ዘእንበለ ዓሣ ትርጉሙ፤ በጾም ወራት ዓሣ ሳይቀር ሥጋ አትብሉ” ይላል። ሁለተኛው፡- “ኢትብልዑ ሥጋ በጾም ዘእንበለ ዓሣ ትርጉሙ፤ ከዓሣ በቀር በጾም ሥጋ አትብሉ” ይላል። ይህ ሆኖ ሳለ አንድ ሰው አለቃ ገብረ ሐናን፡- “አለቃ፤ መጽሐፍ በጾም ዓሣን ይሠራዋል እንዴ?” ብሎ ጠየቃቸው። አለቃም መልሱ ስላስቸገራቸው፡- “እንግዲህ ማዘንጊያ ትሠራዋለች እንጂ መጽሐፍም ምኑን ዐውቆት ይሠራዋል?” ብለው አደናግረው መለሱለት (ዜና ማርቆስ፣ 2012፣ 41-42) ።

“ዓሣ በጾም ይበላል” በሚሉትና “ዓሣ በጾም አይበላም” በሚሉት ሊቃውንት መካከል የሚደረገው ክርክር መነሻ መጽሐፍ ቅዱስ ላይ ለተጻፈው የተሰጠው ትርጉም ነው። ከሊቃውንቱ አንዱ የኾኑት አለቃ ገብረሐና ዓሣ በጾም ስለመብላቱና አለመብላቱ መጽሐፍ ቅዱስ ምን እንደሚል እንዲያስረዱት አንድ ሰው ላቀረበላቸው ጥያቄ መልስ ለመስጠት ይቸገራሉ። ጠያቂው “መጽሐፍ በጾም ዓሣን ይሠራዋል?” በማለት ሲጠይቅ የተጠቀመበት ዐማርኛ ለእሳቸው የማምለጫ መልስ ለመስጠት የሚያስችል በር ሰጣቸው። ጠያቂው ጥያቄውን ያቀረበበት “ይሠራዋል” የሚለው ቃል ፍቺ “መጽሐፍ ቅዱስ በጾም ዓሣ ስለመብላት ወይም አለመብላት ምን ይላል?” የሚል ነው። አለቃ ገብረ ሐና ግን “ዓሣን ይሠራዋል” የሚለውን ዓሣን ወጥ ሠርቶ መብላት በሚል ፈቱት። ጠያቂው

ያቀረበውን ጥያቄም የተሳሳተ ሰው ጥያቄ አስመስለው ዓሳን የምትሠራው ሚስታቸው እንጂ መጽሐፉ አለመኾኑ በመግለጽ መለሱለት። ከፈተናቸው ጥያቄ ራሳቸውን ነጻ ያደረጉበትና ዐለማወቃቸውን የደበቁበት መንገድ የአሳቸውን ብልጠትና ዘዴኛነት ይገልጻል። ጠያቂውን ያጣጣሉበትና ዘዴኛነታቸውን የገለጹበት መንገድ የቀልዱን ታዳሚ ፈገግ እንዲል ይጋብዛል።

የክርስትና እምነትን በተመለከተ ከሚነገሩ ቀልዶች መካከል የእምነት አባት ስለእምነቱ ያለው ዕውቀት ዝቅተኛ መኾኑን የሚተች እናገኛለን። የሚከተለው ቀልድ የእምነት አባት እምነቱን በተመለከተ ለሚቀርብለት ጥያቄ የሚሰጠው መልስ ስለእምነቱ ያለው ዕውቀት ዝቅተኛ መኾኑን አጉልቶ የሚያሳይ ነው። ይኸን በተመለከተ የተነገረው ቀልድ የሚከተለው ነው።

ዲያቆን፣ “መንግሥተ ሰማያት ያሉ ሰዎች ስህተትን የሚያውቁት እንዴት ነው?”

ቄስ፣ “ዶሮ ሲጮኽ ነዋ ልጄ!”

ዲያቆን፣ “መንግሥተ ሰማያት ከኹሉም የፀዳች ሥፍራ ናት እየተበለ እንዴት ቁንቁኑንና ኩሱን በየቦታው የሚጥል ፍጡር አዚያ ይኖራል?”

ቄስ፣ “ቁንቁኑንና ኩሱንም ወደ ገሃነም ዞር ይጥለዋል።”

ዲያቆን፣ “ገሃነም አሳቱ ሰባት ክንድ ወደላይ የሚንበግበግና ያገኘውንኹሉ የሚፈጅ ነው ይባላል። ታዲያ ዶሮው ቁንቁኑንና ኩሱን ዞር ሲያራግፍ አሳቱ አይቃጥለውም?”

ቄስ፣ ቆጣ ብለው “እንግዲኽ ካላረፈ ያንገብግበዋ ልጄ!” አሉት ይባላል (አዲስ ዘመን፣ 1975፣ 41ኛ ዓመት፣ ቁጥር 149) ።

ከዚህ በላይ እንደተጠቀሰው መንግሥተ ሰማያት ያሉ ሰዎች ሰዓቱን እንዴት እንደሚያውቁ የተጠየቁት ቄስ ባላቀቁነት በሰጡት መልስ ያልረካው ዲያቆን ተያያዥነት ያላቸውን ሌሎች ጥያቄዎች ለመጠየቅ ተገደደው። ዲያቆኑ በተከታታይ ላቀረባቸው ጥያቄዎች ቄሱ የሰጧቸው መልሶችም ዐላቀቁነታቸውን የበለጠ አጉልተው አሳዩ። ስህተታቸውን መነሻ ባደረጉ ጥያቄዎች አላፈናፍን ያላቸውን ዲያቆን ዝም ለማሰኘት በቁጣና “ጥያቄህን አቁም” በሚል መልእክት መልስ ይሰጣሉ። በመንግሥተ ሰማያት የሚይገኘውን አውራ ዶሮ ጥፋተኛ አድርገው በአሳት እንዲለበሉብ ይፈረዱበታል። ለመጀመሪያውና በከታታይ ለተነሡት ጥያቄዎች ቄሱ በሰጧቸው መልሶች ስህተት መኾኑን የሚገነዘብ ተደራሲ ባለዐቀቁነታቸው መሳቁ ወይም ፈገግ ማለቱ አይቀሬ ነው ተብሎ ይታመናል።

የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተክርስቲያን እምነት ተከታዮች ዘንድ ከፍተኛ ቦታ የሚሰጣቸው አባቶች የሚፈጽሙት ተግባር በቀልድ መተቸት የተለመደ ለመኾኑ የሚከተለው ቀልድ ማስረጃ ነው።

አንድ ባሕታዊ መነኩሴ ከላይ መስቀል፣ ከታች አንካሴ (ጦር) ያለው የብረት መቋም ይዞ ያስተምራል። “ለምንድን ነው ከላይ መስቀል፣ ከታች አንካሴ ያለው መቋም የያዝክ?” ተብሎ ሲጠየቅ የሚከተለውን መልስ በግዕዝ ቋንቋ መለሰ።

ለዘመጽአ በሰላም በዝንቱ እባርኮ፤
ወለዘመጽአ ለጸብእ በዝንቱ እረግዞ።

ትርጉም:-

በሰላም የሚመጣውን በዚህ መስቀል እባርከዋለሁ፤
በጠብ የመጣውን ደግሞ በዚህ አንካሴ እወጋዋለሁ።
(ዜና ማርቆስ፣ 2012፣ 83)

ባሕታዊ የሚለው ቃል በደስታ (1962፣ 162) የተሰጠው ፍቺ “ባተሌ፣ ባታይ፣ ብቸኛ፣ ከሰው ተለይቶ በባአት (ዋሻ) ተከቶ፣ ተዘግቶ ለብቻው በዱር በገደል፣ በተራራ የሚኖር ነቢይ፣ መናኝ፣ መነኩሴ፣ ናዝራዊ፣ መንፈሳዊ፣ ፈላስፋ የግዜር ሰው” የሚል ነው። ከመዝገብ ቃሉ ፍቺ መረዳት እንደሚቻለው ባሕታዊ ከሰው ተለይቶ እየሰመ፣ እየጸለየና እየሰገደ በዱር በገደል የሚኖር መነኩሴ መኾኑም ከፍተኛ ሃይማኖታዊ ኃላፊነት የሚያስጠቅቀው ነው። እንዲሁ ግደነት ኃላፊነት ያለባቸው ሃይማኖታዊ አባት ከላይ መስቀል ከታች አንካሴ ያለው ብረት ይዘው በሰላም የሚመጣን ለመባረክ፣ በጠብ የሚመጣን ለመውጋት ተዘጋጅተው እንደሚጠብቁ መገለጹ ክርስቲያን ከጠብኞች መራቅ አለበት (ምሳ. 6፣ 19፣ 13፣ 13፣ 2ጢሞ. 2፣ 23) ከሚለው የክርስትና አስተምህሮ ያፈነገጠ ተግባር ነው። መነኩሴ የምድራዊውን ዓለም ደስታና ድሎት በቃኝ ብለው ለነፍሳቸው ብቻ ያደሩ ሰው በመኾናቸው ራሳቸውን ከግጭት አርቀው መኖር እንጂ ለጠብ ተዘጋጅተው መጠበቅ ተገቢ ተግባር አይደለም። ባሕታዊው ከሚጠበቅባቸው ኃላፊነት ዝቅ ብለው መገኘታቸው ድክመታቸው ነው። ድክመታቸውን ለመተቸት የተነገረው ነገር ፈገግ እንድንል የሚጋብዝ ነው።

በኢትዮጵያ አረቶዶክስ ተዋሕዶ ክርስትና እምነት ሥርዓትን ጠብቆ ከጨርቅ ወይም ከክር የተሠራን ቆብ ወይም አስኬማ በራስ ላይ ማጥለቅ መመንኮስ ነው። ይኸን ሃይማኖታዊ ተግባር መፈጸም መንፈሳዊ አባትነት ወይም እናትነት ያስጣል። ቆቡ በራሱ ላይ የሚጠለቀው ተጸልዮበትና ተባርኮ ነው። ቆቡ ራስ ላይ እንዳይወልቅ ተጠንቅቆ፣ አክብሮ መያዝና መጠበቅ፣ ለቆቡ ትልቅ ክብር መስጠት ከመነኮስ ሰው የሚጠበቅ ተግባር ነው። ይኸንን ግዴታውን የማይፈጽም መነኩሴ ስሕተት እንደፈጸመ ይቆጠራል። የሚከተለው ቀልድ የሚገልጸው የምንኩስና ክብር ያስገኘለትን ቆብ መጠበቅ ያልቻለን ሰው ነው።

በቤተ ክህነት አካባቢ የሚሣራ ሰው ጓደኞቹ መንኩሰው አባቴ ይባርኩኝ፣ ወደ ቤቴ እየመጡ ጠበል ይርጩኝ፣ የንስሐ አባት ይሁኑኝ ሲባሉ እየሰማ፣ እሱም ሥርዓቱን ጠብቆ መነኮስ።

ከዕለታት አንድ ቀን እንጨት ሊለቅም ወደ ጫካ ገባና እንጨት ሲለቅም ቆይቶ ራሱ ቀለል አለውና አናቱን በእጁ ቢዳሰስ ቆቡ የለም። ዞር ብሎ ቢመለከት ቆቡ ለካ አንድ እንጨት ላይ ተንጠልጥሏል። “እኔ አልጣልህ እንጂ ዐውቀህ ከወደቅህ የራሱህ ጉዳይ” ብሎ ትቶት ሄደ። በኋላ “ቆቡን የጣለ መነኩሴ” እየተባለ ይታማል (ዜና ማርቆስ፣ 2012፣ 54)።

ሰውየው የመነኮሰው በሚሠራበት ቤተ ክህነት የሚገኙ ጓደኞቹ መንኩሰው በኅብረተሰቡ ዘንድ የተሰጣቸው ማኅበራዊ ቦታ ከፍተኛ መኾኑ በፈጠረበት መንፈሳዊ ቅናት ተገፋፍቶ ነው።

የመነኮሱ ጓደኞቹ በአካባቢው በሚኖሩ ሰዎች ለተለያዩ ተግባሮች ሲጋበዙ በማየቱ እነሱ ያገኙትን ማኅበራዊ ክብር ለራሱም በመመኘት ነው። ይኸም ኾኖ ምንኩስናውን የፈጸመውም ሥርዓቱን ጠብቆ ነው። በመነኮሰበት ዕለት በሞተ ሰው አምሳያ ጸሎተ ፍትሐት ተደርጎለት፤ ለካህናትና ለነዳያን የቆብ ተዝካር አብልቷል። ሲመነኩስቆቡን የጫነው ጸሎት አድርጎ ቆቡንም ራሱ ላይ የደፋለት የቆብ አባት ተብሎ በሚጠራ ድንግላዊ መነኩሴ፤ አመንኳሽ ሰው አማካይነት ነው። እንዲህ ባለ ሥርዓት አስባርኮ ራሱ ላይ የደፋውንና የመንፈሳዊ ምሳሌ የኾነውን ቆብ እስከ ዕለተ ሞቱ እንዳጠለቀው መቀየት ይጠበቅበታል። ይኹን እንጂ በቀልዱ እንደተነገረው ጓደኞቹን ዐይቶ የመነኮሰው ሰው ከመነኮሳት ጋር ሲኖር የሚጠበቅበትን ግዴታ ለመወጣት ወደ ጫካ እንጨት ሊለቅም በኼደበት ቆቡ እንጨት ላይ ተንጠልጥሎ ይቀራል። ቆቡ ከራሱ ላይ ወልቆ በመቅረቱ ሳይከፋ “እኔ አልጣልህ እንጂ ዐውቀህ ከወደቅህ የራስህ ጉዳይ” በማት ትቶት ኼደ። ይኸ ድርጊቱም መጀመሪያውኑ ወደ ምንኩስና ሕይወት የገባው በዓለም ላይ ያለውን ተድላና ደስታ ትቶና ንቆ በመገለል መኖርን ተቀብሎ አይደለም የሚል ግንዛቤ ይሰጣል። ሰውየው የተተኛው ደስታና ድሎት ቢቃኝ ብሎ አምኖ ምንኩስናውን አለመፈጸሙ፤ ለተባረከውና የመንፈሳዊ ምሳሌ ለኾነው፤ የንጽሐ መላእክት ተምሳሌትነት ለሚሰጠው ቆብ ክብር ባለመስጠቱ ነው። በድክመቱ በሰውየው ላይ የቀረበው ትችት ፈገግ የሚያስኘው ለመንፈሳዊ ሕይወት ቅርበት ባላቸውና ምንኩስናን በአግባቡ በሚረዱ አባቶች/እናቶች ነው።

የክርስትና እምነትን የሚመለከቱ አንዳንድ ቀልዶች በሕይወቱ በሚታወቁ ሰዎች መካከል በተደረገ ግንኙነት አንደኛቸው ሌላኛቸውን ለመተኛት የተናገሯቸው ናቸው። ለምሳሌ፤ የሚከተለው ቀልድ በታሪክ በሚታወቁ ሰዎች መካከል የተደረገ ግንኙነትን መሠረት ያደረገ ነው።

በቤተ ክህነት አካባቢ በጣም የታወቁ መምህር ይኔይስ ወርቄና መልአክ ብርሃን አድማሱ የሚባሉ ምሁራን ነበሩ። በትምህርታቸውም እጅግ የታወቁ ነበሩ። ይሁን እንጂ መልአክ ብርሃን አድማሱ የተዋሕዶ ሃይማኖት ተከታይ ሲሆኑ፤ መምህር ይኔይስ ደግሞ የቅባት እምነት ተከታይ ነበሩ። ባለቅኔዎችም ነበሩ።
አንድ ጊዜ መልአክ ብርሃን አድማሱ ታመው መምህር ይኔይስ ሊጠይቋቸው ሄዱ። ታዲያ መልአክ ብርሃን ሰውነታቸው ከስቶ አገኛቸው። በሁኔታቸው ተደናግጠው፡- “ምነው መልአክ ብርሃን? ከስተሃል፤ደርቀሃል” ብለው ጠየቋቸው። መልአክ ብርሃንም፡- “አንተን አጥቼ፤ አንተን አጥቼ” ብለው መለሱላቸው (ዜና ማርቆስ፤ 2012፤ 84)።

የቀልዱ ገጸ ባሕርያት ኾነው የተጠቀሱት መምህር ይኔይስ ወርቄና መልአክ ብርሃን አድማሱ ጀምሮ በሊቅነታቸው የሚታወቁ የተከበሩ ነበሩ። ኹለቱ የሃይማኖት አባቶች መልካም ግንኙነት እንደነበራቸው በመካከላቸው ከነበረው ግንኙነት መረዳት ይቻላል። አንደኛቸው ሲታመሙ ሌላኛቸው ጠያቂ የመኾናቸው ምክንያት በመልካም ግንኙነታቸው የተነሣ ነው። ከዕለታት በአንዱ ቀን መልአክ ብርሃን አድማሱ በመታመማቸው መምህር ይኔይስ ወርቄ ሊጠይቋቸው ይኼዳሉ። የመልአክ ብርሃን አድማሱ ሕመም የጸና ስለነበር ሰውነታቸው ከስቶ ያገኛቸዋል።

በዚኸ ጊዜ መምህር ይኔይስ ወርቄ ስሜታቸው ተነክቶ “ምነው ከስተሃል፣ደርቀሃል?” በማለት የሕመማቸውን ምክንያት ይጠይቋቸዋል። ለመምህር ይኔይስ ወርቄ ጥያቄ መልአክ ብርሃን አድማሱ በሰጡት ፈጣን መልስ ሰውነታቸው የከሰውና የደረቀው መምህር ይኔይስ ወርቄን በማጣታቸው መኾኑን ይገልጹላቸዋል። መልአክ ብርሃን አድማሱ በመልሳቸው የገለጹትም ሰውነታቸው የደረቀው፣ለቆዳ ማበሻ፣ ማለስለሻ፣ ማውጣት የሚኾነውን ቅባት ከመምህር ይኔይስ ወርቄ ማግኘት አለመቻላቸው መኾኑን ነው። በመልሳቸው መግለጽ የፈለጉትና የተቼት የመምህር ይኔይስ ወርቄ የቅባት ሃይማኖት ተከታይ መኾናቸውን ነው። የቅባት ሃይማኖትም መቼና በማን እንደ ተጀመረ፣ እንዲኾኑም ምንነቱን በተመለከተ ኪዳነ ወልድ ክፍሌን ጠቅሰው ደስታ (1962፣ 1023) “ባጤ ፋሲል ዕውር ዘኢየሱስ የሚባል ሰው ያመጣው ሃይማኖት ነው። የቅባት እምነት ተከታዮችም ቃል ሥጋ ለብሶ፣ ሰው በኾነ ጊዜ (ዜገ) የባሕርይ ክብሩን ዐጣ፣ ለቀቀ፣ ሲቀባ (መንፈስ ቅዱስን ሲቀበል) ግን ተገብሮ፣ ተፈጥሮ ጠፍቶለት በሰውነቱም ባምላክነቱም አንድ ወገን የባሕርይ እምላክ ኾነ ይላሉ።” በማለት ገልጸዋል። የተዋሕዶ ሃይማኖት ተከታይ የኾኑት መልአክ ብርሃን አድማሱ ሊጠይቋቸው የኼዱትን መምህር ይኔይስ ወርቄን የቅባት እምነት ተከታይ መኾናቸውን የገለጹበት መንገድ ፈጣን በመኾኑ ፈገግ ያሰኛል።

4.3) ቅናት

ቅናት የሚለው ቃል የመዝገበ ቃላት ፍቺ፡- “1) የምቀኝነት ስሜት፣ ሌላው ባለው፣ በሚያገኘው ወይም በሚያደርገው መከፋት፣ መናደድ። 2) በሌለው መልካም ነገር መደሰትና ለራሱም የመመኘት ስሜት። 3) የትዳር ጓደኛን ወይም ፍቅረኛን አጣለሁ፣ እነጠቃለሁ... በሚል ሥጋት የሚፈጠር የብስጭት፣ የከፋት፣ የንዴት ስሜት ወይም አድራጎት።” (የኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ባህሎች አካዳሚ፣ 2006፣ 179) የሚሉ ናቸው። በዚኸ ጽሑፍ የምንመከተው ለቃሉ በተራ ቁጥር ሦስት ከተሰጠውን ፍቺየሚመለከቱ ቀልዶችን ነው። በመጀመሪያ በትዳር ጓደኛ ላይ የወሲብ ጥቃት ይደርሳል በሚል ጥርጣሬ የተነገረውን ቀልድ እንመለከት።

አለቃ ገብረ ሐና በዘመናቸው ወታደር ከመንደራቸው ሰፈረና፣ ሣር እጭድ ለፈረሳችን ሲል አዘዘቸው።
አለቃም ሚስታቸውን ተጠራጠሩና ተነሽ አንቺ፣ ገመድ ያገዢና [ተከተይኝ] አሉባቸው፤ ወታደሮቻቸው አሁን እኮ ሴቷን አሳጩዷት ሊያሰኙን ነው እኮ? እሷ አትሔድም አንተ ሔድ አሉባቸው፤ አለቃም ደገሙና እኔ ሳጭድ እሱዋ ትታቀፋለች ብዬ ነው እኮ? አሉ ይባላል። (በአልታመኑ እንግዶች መካከል መልካም ዕቃ አታሳይ።) (አበበ፣ 1948፣ 95)።

ይኸ ቀልድ አለቃ ገብረሃና በሕይወት በነበሩበት ዘመን እንደተነገረ ተደርጎ ቀርቧል። ድርጊት የተፈጸመውንንደር በሚገኘው ናቦጋ ጊዮርጊስ ቀበሌ በሚገኘው የአለቃ ገብረሐና ቤት ከገጸ ባሕርይው ማንንትና ከተፈጸመው ድርጊትቱ ተፈጸመ ከተባለበት ዐውድ መረዳት ይቻላል። አለቃ ገብረ ሐና በሕይወት የነበሩት ከመቶ ዓመት በፊት ነው። በእሳቸው መንደር ወታደር መስፈሩና ለፈረሳቸው እሣር እንዲያጭዱ ማዘዛቸው የቀድሞ ዘመን ወታደርንአስገዳጅ ተግባር ያስታውሳል። በዘመኑ ተሠሪ ይባል የነበረው የገዢው ወታደር በሚያድርበት ቤት ለራሱ ብቻ

ሳይኾን ለፈረስም ቀለብ ይጠይቅ ነበር። አለቃ ገብረ ሐና በመንደራቸው ለሠፈረው ወታደር ፈረስ እሣር እንዲያጭዱ መታዘዛቸው ከታሪካ እውነታ አንጻር ሊፈጸም የሚችል ነው። አለቃ ገብረ ሐና ለፈረስ ሣር ለማጨድ ሲኼዱ ሚስታቸውን ወታደሩ ይደፍራታል ብለው መሥጋታቸው ተሠሪ ወታደሩም አባ ወራውን ከቤቱ እንዲርቅ በማድረግ ሚስቱን የሚደፍርበት ኹኔታ ስለነበር ነው። አለቃ ገብረ ሐና ጥርጣሪያቸውን ለመግለጽ የተጠቀሙበት ትታቀፋለች የሚለው ጎብር ቃል ፈገግታን የሚፈጥር ነው። ቃሉ በሰሙ አለቃ ገብረ ሐና የሚያጭዱትን ሣር ሚስታቸው በኹለት ክንዳቸውና በደረታቸው አስጠግተው እንደሚይዙላቸው መፈለጋቸውን የሚገለልጥ ነው። ጥርጣሪያቸውን የገለጹት በወርቁ “እኔ ለፈረሳችኹ ሣር ለማጨድ ስሔድ እናንተ በቤቴ ሚስቱን ተደፍሯታላችኹ” የሚል ነው። ወታደሮቹ ስለ አለቃ ገብረ ሐና ሚስት ያስቡትና አለቃ ገብረሐና ወታደሮቹ ካሰቡት በተቃራኒ መኾኑ ፈገግታ እንዲፈጠር ያደርጋል።

በቅናት ምክንያት አንዱ በሌላው ላይ ጥቃት ይፈጽማል። ጥቃቱ የሥነ ልቦና፣ የአካል ጉዳት ወይም ሕይወት ማጥፋት ሊኾን ይችላል። ጥቃቱም የቅናት ስሜት እንዲፈጠርበት ባደረገው ሰው ላይ አስቦ የሚፈጽመው የከፋ ድርጊት ነው። ድርጊት ከተፈጸመ በኋላ እሱን ተከትለው በሚመጡ ክንዋኔዎች ውሎ አድሮ በመዘናኛነት ድርጊቱን አንስቶ መሳቅ ሊኖር እንደሚችል ከሚከተለው ቀልድ መረዳት ይቻላል።

ቡድሮ ጊዜ ነው ይባላል፣ ሰውየው የጎረቤቱን ሚስት በውስጥና ለምዶ ኖርዋል። ያም ባለቤቱ ይኸንን ነገር የአውቃልና የሌለ መስሎ መሣርያውን ያዘና ተደብቆ ሲጠብቅ ክልፍል። እንደለመደው ወደ ወንድ ቤት እገባለሁ ሲል በያዘው መሣርያ በአለቤቱ ነተረከና ጣለው።
ያም ገዳይ ተያዘና ያም የሰው ሚስት ፈላጊ ሞተና ለቅሶ ሆኖ ሲለቀስ ፤ አንዲት አልቃሽ ቆመችና በዜማ እንድህ እያለች አለቀሰች።
አንተስ ለምን ገለህ እሱስ ለምን ሞቶ
የምትሹት ነገር በቤታችሁ ሞልቶ።
ብላ በገጠመች ጊዜ፣ የሞቹ ሚስት እሷን ጥሎ ወደሌላ ሲሄድ መሞቱ ነገሩ ገባትና። ደረቷን እየደቃች ሞልቶ እቴ፤ ተርፎ እቴ፤ እያለች ታለቅስ ጀመር (አበበ፣1948፣ 72-73)።

ይኸንን የመዘገቡት አበበ የፈለጉት ውስጥ በቤት እያለ በሰው ቤት ያለን መፈለግ ነውር ከመኾኑም በላይ ሞት ያስከትላል በማለት ተችተዋል፣ መክረዋ። ነገር ግን በተነገረው ታሪክ ፈገግ የምንለው በጎዘን አጋጣሚ ላይ መነገር የማይገባው ነገር በመነገሩና የሚች ሚስት ተቀብላ ያስተጋባችበት መንገድ ነው። የለቅሶ ግጥሙን ያንጎራጎረችው ሴት በለቅሶ ግጥሙ የሚችንና የገዳይን ድርጊት ተችታለች። ሚችን ለሞት ያደረሰው ፈልጎት የኼደው ነገር በቤቱ የሚገኝ መኾኑን ስትገልጽ፣ የሚች ሚስትም የለቅሶ ግጥሙን የደረደረችው ሴት የተናገረችው እውነት መኾኑን አስተጋብታለች። በአደባባይ የማይነገር ነገር መነገሩና ሚስትም እውነት ማለቷ ነውርነቱን አለመገንዘቧ ፈገግ እንድንል ያደርጋል።

በቅናት ምክንያት የሚፈጠረው ግጭት ለምን? የሚል ጥያቄ ያስነሣል። ጥያቄ ከሚያስነሡት ቀልዶች መካከል የሚከተለው ይጠቀሳል።

- አንድ ባላገር እንደ ወግ ልማዱ ሚስት አገባ፤ ብዙ ሳይቆይ ፈታ። የፈታትን ያችን ሴት ሌላ ባል አገባት። ከዕለታት አንድ ቀን ከመንገድ አሮጌ ባልና አዲስ ባል ይገናኛሉ።
- አሮጌ ባል፡- “እንዴት ዋልክ” አለ።
- አዲስ ባል፡- “እግዚአብሔር ይመስገን” አለ።
- አሮጌ ባል፡- “የኔን ሚስት አገባሃት አይደለ?” አለው።
- አዲስ አባል፡- “አዎ፤ ፈትሃት የለም እንዴ!” አለው።
- አሮጌ ባል፡- “ብፈታትስ፤ የማንን ሚስት ማን ያገባል?” ብሎ በዱላ ጨርግዶ፤ ጨርግዶ ለቀቀው።
- በኋላ አዲስ ባል ወደ ቤቱ ሂዶ ለሚስቱ፡- “ያ ባልሽ እኮ ቀጠቀጠኝ” አላት።
- ሚስት፡- “ለምን?” አለችው።
- ባል፡- “የፈታትን ሚስቱን ለምን አገባሃት ብሎ ነዋ!” አላት።
- ሚስት፡- “ለመሆኑ ዱላ ይዞ ነበር” ብላ ጠየቀችው።
- ባልም መልሶ፡- “አኼኼ! ይህን ያህል ወንድነት፤ የእኔን ዱላ ቀምዖ ነው እንጂ አንክቶ፤ አንክቶ የለቀቀኝ” አላት ይባላል (ዜና ማርቆስ፤ 2012፤ 38-39)።

ከቀልዱ እንደምንረዳው ጠቡ የተፈጠረው በጣውንቶች መካከል ነው። ጣውንት የተባሉበት ምክንያት አንደኛው የፈታትን ሴት ሌላኛው በማግባቱ ነው። አብሮ ለመኖር የማይችልበት ኹኔታ በመፈጠሩ የፈታትን ሴት ሌላ ወንድ ለምን አገባት በመፈለግ ወደ ግጭት መግባት አጉል ልማድ ከማለት ውጭ አሳማኝ ምክንያት ማምጣት አይቻልም። የቀድሞ ባል ሚስቱን ከፈታ በኋላ ሌላ ሚስት ለማግባት የሚከለክለው፣ በቅናት ተነሣሥቶ የሚጣላው ሰው የለም። ሚስቱን ሲፈታም ሌላ ሚስት ለማቅባት አቅዶና ወስኖ ነው። የፈታትን ሴት ሌላ ባል እንዳታገባ መከላከል ወንዶች በሴቶች ላይ የሚያደርሱትን ተፅዕኖ ይገልጻል። የቀድሞ ባልና በወዲሱ ባል መካከል የተፈጠረው ግጭት፣ አንደኛው ሌላኛውን ማጥቃቱ የሚያስቅ ሳይኾን የሚያስከፋና የሚያበሳጭ ነው። ከዚያም አልፎ ታሪኩ ጥቃት ፈጽሟል የተባለውን የቀድሞ ባል የመጥላትና የማውገዝ ስሜት እንዲፈጠር ያደርጋል። በስሜት ለተጠቁው የማገዝና ድጋፍ ማየመስጠት ኹኔታም ይኖራል። ይኸን እንጂ የተደበደበው ባል የደረሰበትን ጥቃት ለሚስቱ የነገረበት መንገድ፣ በውሸት ራሱን ደፋር ያስመሰለበት፣ ድብደባ የፈጸመበትን የቀድሞ ባል ለማንኳሰስ የሞከረበት አገላለጽ ፈገግ ያስብላል። ጥቃት ደረሰበት ብለን የወገንለት ሰው በመዋሸቱና ለማስመሰል በመሞከሩ፣ በቂላቂል አነጋገሩ ፈገግ ማለታችን አውነት ነው።

በሌላ በኩል የትዳር ጓደኛ ከሌላ ሰው ጋር መወሰለትን እንደቀላልና ተራ ነገር በመቁጠር፣ የቅናትስሜት አለማሳየት ከተለመደው የኅብረተሰቡ ልማድ ያፈነገጠ ድርጊት በመኾኑ ፈገግታን ይፈጥራል። ለዚህ ማስረጃ የሚከተለውን ቀልድ እንመለከታለን።

ዓለሙ ስመኝ የሚባሉ ተጨዋቾች በጎጃም ነበሩ። መቸም እንደሰጠው ተጨዋቾች ቀልደኛ ማንም የለም ይባላል።

ታዲያ እሳቸው ወደ ሌላ ሴት ሲወሰዱ ሚስቱም በበኩላቸው ይወሰዱ ነበር።
ከለታት አንድ ቀን አቶ ዓለሙ ስመኝ ወደ አንዲት ሴት ቤት ሲሄዱ ሚስቱ
ዓየቻቸውና ተቆጣቻቸው። በዚህም ጊዜ ዓለሙ ስመኝ እንደዚህ አሉ።
ዓለሙ ስመኝን ሚስቱ ተቆጣቸው።
ምነው እንደራሷ እንደሷ በአየቸው አሉ (አበበ፣ 1948፣ 73)።

በቀልዱ በስም የተጠቀሱት ሰው ከሚስታቸው በላይ በመወሰለታቸው ሚስታቸው ተከፍተው እግራቸውን እንዲሰበሰቡ ሲቆጧቸው ጥፋታቸውን ዓምነው ይቀበላሉ። ዓለሙ ስመኝ ከሚስታቸው በላይ መወሰለታቸው በአካባቢው የተለመደ ተግባር መፈጸማቸውን ያስረዳል። ነገር ግን የሚስታቸውን ተግሳጽ ተቀብለው ከድርጊታቸው ራሳቸውን መግታታቸው በአካባቢው ያልተለመደ ነው። ቀልዱን የመዘገቡት አበበ “ሰው ሲባል የራሱን ጥፋት ደብቆ የሌላውን ጥፋት ለምን አጥብቆ ይመለከታል የሱን የሚያየው የለም በማለት ይሆን?” በማለት ድርጊቱን ተችተዋል።
: ከኹሉም በላይ ሚስታቸው መወሰለታቸውን እያወቁ በቅናት አለመትከናቸው፣ በሚስታቸውም፣ ከሚስታቸው ጋር የፍቅር ግንኙነት አለው ተብሎ ከሚጠረጠረው ጋር ለመጣላት አለማሰባቸው የወንድ አልጫ ያስብላቸው ካልኾነ በስተቀር አያስመሰግናቸውም። ዓለሙ ስመኝ በሚስታቸው ድርጊት የቅናት ስሜት አለማሳየታቸውና እንደሚስታቸው መወሰለት የሚፈልጉ መኾናቸውን መግለጻቸው ፈገግ ያሰኛል። በተጨማሪም ሚስታቸው መወሰለትን እንደራቸው ዓይተው አለመፍቀዳቸው ወይም አለመታቸው ያስከፋቸው መኾኑን መግለጻቸው ያልተለመደ፣ ከባህሉ ያፈገገጠ ስሜታቸው መግለጻቸው ፈገግ ያሰኛል።

ቀጥሎ የተጠቀሰው ቀልድ ከቅናት ጋር ግንኙነት ያለው ሐሳብ ይንፀባረቅበት እንጂ፣ ቀልዱ የተጠቀሱት አባትም፣ ልጅም የቅናት ስሜት የሚፈጥር ድርጊት አልፈጸሙም።

ሰውየው ጥብቅና ውለው ወደ ቤታቸው ሲመለሱ ልጃቸው ከጎረምሳ ጋር ቁማ ቢያዩም እንዳላዩ ዝም ብለው ወደ ቤት ይገባሉ። ልጅቷም ያላዩዋት መስሏት ጎረምሳውን ካሰናበተች በኋላ አባቷ ወደተቀጡበት በመሄድ ፍ/ቤት ስሰለዋሉበት ጉዳይ ለማወቅ ፈልጋ “አባባ ቀናህ” ስትላቸው “ምነው ልጄ እንኳን ባንቺ በልጄ ቀርቶ በእናትሽም አልቀናም” አሏት ይባላል (አዲስ ዘመን፣ 1975፣ 41ኛ ዓመት ፣ ቁጥር 106) ።

ቀልዱ የተፈጠረው “ቀና” የሚለው ቃል ያሉትን ኹለት ፍቺዎች አንደኛቸው ከሌላኛቸው በተለየ መንገድ መጠቀማቸው ነው። ልጅ ለአባቷ “ቀናህ?” በማለት ያቀረበችው ጥያቄ፣ “የፍርድ ቤት ውሎህ፣ አንተ እንዳሰብከው፣ እንደፈለከው ተሳካልህ ፣ ተከናወነልህ ወይ?” ለማለት አስባ ነው። ይኸንን ጥያቄ ለአባቷ ያቀረበችላቸውም ወደ ፍርድ ቤት የኼዱበትን ጉዳይ ታውቅ ስለ ነበርና እሷ ከጎረምሳ ጋር መቆሟን አላዩም ብላ በማሰብ ነው። አባት በበኩላቸው “ቀና” የሚለውን ቃል ፍቺ የተረዱት ልጃቸው ከጎረምሳ ጋር ቁማ ማየታቸውን መነሻ አድርገው የፍቅር ግንኙነት

ይኖራታል በሚል ጥርጣሬ “የንዴት፣ የብስጭት፣ የሙብከንከን ስሜት ተፈጥሮብሃል ወይ?” እንዳለቻቸው አድርገው በማሰብ ነው። አባት ይኸን የቃሉን ፍቺ የተጠቀሙት ልጃቸው ከጎረምሳ ጋር መቆሚያ እሳቸው እንዳዩዋት ተረድታ፣ ዐውቃ ጥያቄውን እንዳቀረበችላቸው በመገንዘባቸው ነው። አባት ከልጃቸው ለቀረበላቸው ጥያቄ “ምነው ልጄ እንኳን ባንቺ በልጄ ቀርቶ በእናትሽም አልቀናም” በማለት በሰጡት መልስ ትኩረታችን በአባትና በልጅ በተደረገው የሐሳብ ልውውጥ እንጂ በባልና በሚስት መካከል በሚኖረው ግንኙነት ላይ አይደለም። አባት ሴት ልጃቸው ከጎረምሳ ጋር ቆማ በማየታቸው የፍቅር ግንኙነቷ ባህልን፣ የቤተሰብ ማንነትን የማያስነቅፍ እንዲኾን ይመክራል፣ ይቆጣል እንጂ በቅናት አይብሰለሰልም። ስለኾነም ቀልዱ ፈገግታን የሚፈጥረው የየራሳቸውን ዐውድ መሠረት አድርገው ለቃሉ የሰጡት ፍቺ የተለያየ መኾኑ ነው።

5) በዐማርኛ የሚነገሩ ቀልዶች ፖለቲካዊ ተግባር

ፖለቲካዊ ተግባር ያላቸውን ቀልዶች ከመመርመራችን በፊት ፖለቲካ የሚለው ቃል የሚገልጸውን እሳቤ በአጭሩ እንመልከት። ፖለቲካ የሚለው ቃል “ከሥልጣንና አገር ከማስተዳደር አኳያ አንድ መንግሥት ከሚያስተዳድረው ሕዝብና ከሌሎች መንግሥታት ጋር ያለው ግንኙነት ሁኔታ፣ አመለካከት፣ እንቅስቃሴ፣ ሥነ-መስተዳድር ወይም የማስተዳደር ሳይንስ።” ነው የሚል ፍቺ ተሰጥቶታል። በዐማርኛ ከሚነገሩት ፖለቲካ ነክ ቀልዶች መካከል የፖለቲካን ምንነት የሚገልጽ የሚከተለው ይገኛል።

ሁለት ሰዎች እንደ ቀልድ ሲጨዋወቱ፣ አንዱ ስለ ፖለቲካ ጨዋታ ሲነሣ “እሱ እኮ የፖለቲካ ሰው ነው” ሲለው፤ ሁለተኛው ሰው፡- “ለመሆኑ የፖለቲካ ሰው ማለት ምን ማለት ነው?” ብሎ ጠየቀው። አንደኛው ሲመልስ፡- “የፖለቲካ ሰው ማለት ሌላውን የማያምን፣ ራሱ የሚታመን ማለት ነው” ብሎ ቀለደበት ይባላል (ዜና ማርቆስ፣ 2012፣ 39)።

ለዚህ ማስረጃ የሚከተለውን ቀልድ እንመልከት።

አንድ በአድኦ ወረዳ ሥራ የነበራቸው ሰው ለየረርና ከረዩ አውራጃ ገዥነት አስተዳዳሪነት ይሾማሉ። ሹመታቸውን ያገኙት በዚያን አካባቢ ያለውን ሕዝብ አለቅጥ ጉቦ በሙብላት ለበላዮቻቸው በማቀበል መኾኑን ነጋድራስ ተሰማ እሾቴ ያውቁ ኖሯል። “እንኳን ደስ ያለኸ” ቢሏቸው “ሹመት ያዳብር (የአድኦ ብር) ልል ነዋ” አሉ ይባላል (አጽንኦት የታከለ) (አዲስ ዘመን፣ 1977፣ 44ኛ ዓመት፣ ቁጥር 187)።

ቀልዱ የተነገረው ኅብር ቃል በመጠቀም ነው። ቃሉም “ያዳብር” የሚለው ነው። የቃሉ ሰማዊ ፍቺ የከረዩ አውራጃ ገዥነት ለተሾሙት ሰው መልካም ምኞት የተገለጸበት ነው። ይኸውም ነጋድራስ ተሰማ እሾቴ ተሟላው የላቀ፣ የበለጠ ሹመት እንዲያገኙ፣ ያገኙት ሹመትም የሰላም፣ የጤና እንዲኾንላቸው መመኘታቸውን ይገልጻል። መልካም ምኞታቸውን የገለጹትም ሰም

በምንለው የቃሉ ፍቺ ነው። በተገለጸው መንገድ መልካም ምኞትን መግለጽም በኅብረተሰቡ ውስጥ የተለመደ ተግባርን ማከናወን ተደርጎ ስለሚቆጠር የባህሉ አባል የኾነን ማንኛውንም ሰው አያስቅም። ቃሉ ፈገግታን የሚፈጥረውና ነጋድራስ ተሰማም ለማስተላለፍ የፈለጉት መልእክት የተላለፈው በቃሉ ኹተኛ ፍቺ ወይም በወርቁ ነው። በቀልዱ መንገር የተፈለገው መልእክት አድክ በተባለ አገር ይሠሩ የነበሩ ሰው የከረዩ አውራጃ ገዥነት ለመሾም የቻሉት ከአድክ ነዋሪዎች ብር በመቀበልና ለአለቆቻቸው በመስጠት ነው ማለታቸው ነው።

በኅብር ቃል ከሚነገሩት ቀልዶች መካከል የሚከተለው ይጠቀሳል።

አንድ ሰው ተከሶ ፍርድ ቤት ይቀርባል። ዳኛው ጉቦኛ ነበሩ። ችሎት ላይ እንዳሉ...ተከሳሹን “ቅኔ ታውቃለህ?” ብለው ይጠይቁታል። ተከሳሹም እንደናንተ አልዘርፍም እንጂ ቆጥሬ እቀኛለሁ።” ብሎ መለሰላቸው ይባላል (አጽንኦት የታከለ) (የካቲት 1976፣ 10) ።

ቀልዱ የተነገረበት ዘረፈ የሚለው ቃል ኹለት ፍቺ አለው። አንደኛው ፍቺ ጊዜ ሳይፈጅበት በአንድ አፍታ ቅኔ አቀነባብሮ ወይም አሳክቶ ማቅረብ፣ ማሰማት፣ መናገር የሚል ነው። በዚህ የቃሉ ፍቺ ቆጠረ የሚለው የተለያዩና የተወሰኑ የዜማ ምጣኔዎች ያሉትን፣ እንደ ግጥም ቤት የሚመታ፣ ይዘቱ ውበትና ጥልቅ ምሥጢር እንዲኖረው በማድረግ በልዩ ልዩ መንገድና ዓይነት ማቀናበርን በመጠኑ መማርንና ማወቅን ይገልጻል። ስለኾነም ተጠያቂው አልዘርፍም በሚለው የቃሉ ፍቺ የቅኔ ችሎታውን ለዳኛው አስረድቶበታል። ዘረፈ የሚለው ቃል ኹለተኛ ፍቺ ቀማ፣ ነጠቀ፣ የሌላውን ንብረት ወሰደ የሚል ነው። በዳኛው የተጠየቀው ሰው ዳኛውና መሰሎቻቸው ሥልጣናቸውን መከታ በማድግ የእነሱ ያልኾነን የሌላውን ሰው ገንዘብ በመቀማት፣ በመንጠቅ፣ በመውሰድ በደል መፈጸማቸውን ተችቷል፣ ነቅቷል። በአድማጩ/ጮች ዘንድ ፈገግታን የሚፈጥረው፣ ሳቅንም የሚያጭረው ትችት፣ ነቀፋ የተገለጸው በቃሉ ኹለተኛ ፍቺ ነው። ይኸም ፍቺ ፍርድ የተጓደለባቸውን፣ እውነታው በገንዘብ ወይም በዘመድ የተለወጠባቸውን፣ የዳኛ በደል የደረሰባቸውን ሰዎች ሊያስቅ ሲችል በቀልዱ የተተኩትን፣ የተነቀፉትን ዳኛና መሰሎቻቸውን ግን ሊያስቆጣቸው፣ ሊያስከፋቸው ወይም ሊያበሳጭቸው ይችላል። ለዚህም ነው Eastman (1936፣ 340) “የአንዱ ሰው ቀልድ ለሌላው መርዝ ነው” ያሉት።

በጃንሆይ ዘመነ መንግሥት ለፓርላማ አባላት አንድ መልእክት መጣ። ይህም መልእክት “ሥልጣን ከኅይለ ሥላሴ ቤተሰብ እንዳይወጣ ፈርሙ” የሚል ነበር። ፡ ከአባላት መካከል አንዱ፡- “እኛስ እንፈርማለን፣ እግዚአብሔር ይፈርማል ወይ?” ብሎ ተናገረ (ዜና ማርቆስ፣ 2012፣ 28)።

በቀልዱ የተነገረው በ1923 ዓ. ም. በጸደቀው ሕገ መንግሥት አንቀጽ ሦስት የተደነገገውን በቀጥታ ይመለከታለን። ድንጋጌውም “የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥትነት ከኢየሩሳሌም ንጉሥ ከሰሎሞንና ንግሥተ ሳባ ከተባለችው ከኢትዮጵያ ንግሥት ከተወለደው ከቀዳማዊ ምኒልክ ነገድ ተያይዞ

ከመጣው ከንጉሥ ሣህለ ሥላሴ ዘር ከተወለደው ከቀዳማዊ ኃይለ ሥላሴ ትውልድ እንዳይወጣ በሕግ ተወስኑዋል።” (ትምህርት ሚኒስቴር፣ 1999፣8)።

ከብዙ ዘመናት በፊት ከቃል ወደ ቃል መነገር እንጂ በጽሑፍ ያልሰፈረ የፍርድ ጉዳይ አንድ አጫዋች ለማሳበርተኛው አጫወተ። ነገሩ እንዲህ ነው። ሁለት ሰዎች በገንዘብ ተካሰው ወደ ዳኛ አመለከቱ። ዳኛውም ክሱን አየት አየት አደረገና ቀን ቀጠሮ ሰጠ።

በመካከሉ አንደኛው እንዲፈረድበት ብዙ ብር ለዳኛው ሰጠ። ሌላኛውም ለእሱ እንዲፈረድለት አሟልታ የለበሰች በቅሎ ለዳኛው ይሰጣል። ቀን ቀጠሮው ደረሰና ወደ ዳኛው ቀረቡ። ዳኛው፡- “ከሳሽና ተከሳሽ ቀርበዋል?” ብለው ጠየቁ። ሁለቱም፡- “አዎን፤ አዎን” አሉ። ዳኛው መዝገቡን ገልበጥ ገልበጥ አድርገው አዩና፡- “ጉዳያችሁን መርምረንዋል፤ ስለዚህ ገንዘቡን አንተ ትከፍላለህ” አሉና ለጉብ ብር በሰጣቸው ላይ ፈረዱበት።

የተፈረደበት ሰውዬ፡- “ምነው ክቡር ዳኛ! ብር ብዬ መጥቼ፣ ብር ብዬ መጥቼ” አለ። ዳኛውም፡- “ምን ላድርግህ፣ ባላጋራህ መጭ ብሎ ቀደሞሃል” አሉት ይባላል (ዜና ማርቆስ፣ 2012፣ 82)።

ራስ ኃይሉ በሕዝብ ላይ ከባድ ግብር ይጥሉ ነበር። በዚህ ዘመን እንዲት ደሀ አንድ ማርያ ትሬዛ ይጣልባታል። አንድ ማርያ ትሬዛ ይዛ ትሄድና፡- “ንጉሥ ሆይ፣ እኔ ውሃ ሸጬ ነው የማድረው፣ አንድ ማርያ ትሬዛ መክፈል አልችልምና ይቀነስልኝ” አለቻቸው። ንጉሡም “የማያልቀ ውንስ ይዘሽዋል” ብለው ተቀበሏት (ዜና ማርቆስ፣ 2012፣ 28)።

በአንድ ሀገር ውስጥ የሀገሩ መሪ ከፍተኛ ባለሥልጣኖቹን አስከትሎ ወደ አንድ የልማት ቦታ ለጉብኝት ሄደ፣ ለካ እዛ ቦታ ላይ የሚያውቀው የሚያሳዝን ነገር ኖር[ር] ሲያስታውሰው ማልቀስ ጀመረ። አብረውት የነበሩት ባለሥልጣኖችም አብረውት ማልቀስ ቀጠሉ። ነገር ግን ከመካላቸው አንዱ ባለሥልጣን ግራ ተጋብቶ አጠገቡ ያለውን ባለሥልጣን፡-“በምን ምክንያት ነው መሪያችን የሚያለቅሰው?” ብሎ ጠየቀው። ተጠያቂውም፡- “አቅጣጫ ነው ዝም ብለህ አልቅስ” አለው ይባላል (ዜና ማርቆስ፣ 2012፣ 77)።

ቀደም ሲል እንደተገለጸው ፖለቲካ ነክ ቀልዶች በየሥርዓቱ ድርጊቶችን አገልገው የሚያሳዩና የሚተቹ ናቸው። የኢትዮጵያ ሕዝቦች አብዮታዊ ዴሞክራሲያዊ ግንባር (ኢሕአዴግ) የሥልጣን ዘመን በተከናወኑ ፖለቲካዊና ማኅበራዊ ጉዳዮች ላይ በርካታ ቀልዶች ተነግረዋል። ከተነገሩት ቀልዶች መካከልም የሚከተሉት ኹለት ቀልዶች ይጠቀሳሉ።

ምርጫ 1997 ሰሞን አንድ ሚኒስትር ዐይናቸውን ታመው ሐኪም ቤት ይሄዳሉ። ሐኪሙ ተገቢውን የሕክምና እርዳታ ካደረገላቸው በኋላ በመጨረሻ ከሕመሙ መፈወሳቸውን ለማረጋገጥ ምርመራ ሊያደርግላቸው የቀኝ እጁን ሌባ ጣት በመቀሰር፣

“ሚኒስትር! ይህ ስንት ጣት ነው?” አላቸው። ሚኒስትሩም “አንድ ጣት ነው” ሲሉ መለሱ። ቀጥሎ ሐኪሙ ሁለት ጣቶችን በመቀሰር የ “V” ቅርጽ ሠርቶ፤ “ሚኒስትር ይህስ ስንት ጣት ነው?” አላቸው። ሚኒስትሩ የ “V” ቅርጽ የሚመስሉ ሁለቱን የሐኪሙን ጣቶች ሲመለከቱ የቅንጅቶች የምርጫ ምልክት የሆነው “V” ቅርጽ ትዝ ብሎአቸው “የዐይኔ በሽታ እሱ አይደለም እንዴ!” በማለት ተበሳጩ ይባላል። (ጥበብ፣ 2010፣ 77)።

የማር ጠጅ በጣም ይወዱና አዘውትረው ይገነጩት የነበሩ አንድ የቅንጅት አመራር አባልም ከምርጫ 1997 በኋላ የማር ጠጅ መገንጨቱን እርግፍ አድርገው ትተውታል ተብሎ ተወራባቸው። ለምን ተውት ቢባል ማር የምትቀስመው ንብ የኢህአዴግ የምርጫ ምልክት ስለሆነች ነው ይላሉ (ጥበብ፣ 2010፣ 77) ።

የመጀመሪያው ቀልድ በ1997 ዓ. ም. በተካካሪው ምርጫ የምርጫ ምልክቱን ሹለት ጣት አድርጎ የነበረው ቅንጅት ሥልጣን ላይ በነበረው መንግሥት ላይ አድርሶ የነበረውን ተተፅዕኖ መሠረት አድርጎ የተነገረ ነው። በተጠቀሰው ዓመተ ምሕረት በተካካሪው ምርጫ በብዙ ቦታዎች ኢህአዴግን ወክለው የተወዳደሩ ባለሥልጣኖች ተሸነፉ። ተሸናፊዎቹ “ሥልጣናችን እናጣለን” ብለው በመሥጋታቸው የቅንጅትን የ “V” ቅርጽ ያለውን የሹለት ጣቶች የምርጫ ምልክት ሲመለከቱ የጥላቻና የውግዘት ስሜታቸውን ይገልጹ ነበር። በቀልዱ የተጠቀሱት የኢህአዴግ ባለሥልጣን የዐይን ሕመም ምክንያትም የቅንጅትን የምርጫ ምልክት ማየታቸው ነው። በዚህም ምክንያት በቅንጅት አመራሮች፣ አባላትና ደጋፊዎች ላይ በወሰዱት ርምጃ ብዙዎቹ ለእስር፣ ለአካል ጉዳት፣ ለሥነልቦና ጥቃትና ለሞት ተዳረጉ። በቀልዱ የተጠቀሱት ሚኒስትር ከዐይን ሕመማቸው ያገገሙት የቅንጅትን የምርጫ ምልክት አለማየታቸው ነው መባሉ የሥልጣን ሥጋታቸው የቀነሰው በቅንጅት ላይ የተወሰደው ርምጃ መኾኑን ፍንጭ ይሰጣል። ቀልዱ ፈገግ የሚያሰኘው የኢህአዴግ ባለሥልጣኖች ቅንጅትን አጥብቀው ይፈሩት እንደ ነበር መገለጹ ነው። ይኸም በመረረ ድርጊትና እውነት ውስጥ ፈገግ ማለት የተለመደ የሰው ልጅ ተግባር መኾኑን ያስገነዝባል።

የተጠቀሰው ሹለተኛው ቀልድ በ1997 ዓ. ም. በተካካሪው ምርጫ ምክንያት ለተለያዩ ጥቃቶች የተጋለጡት የቅንጅት አመራሮች፣ አባላትና ደጋፊዎች ስሜት ተንጸባርቆበታል። በንብ የምርጫ ምልክትነት የተወዳደረው ኢህአዴግ በቅንጅት ሰዎች ላይ ጥቃቱን ለመፈጸም ምክንያቱ በምርጫ መሸነፉ ነው። ኢህአዴግ በፈጸመባቸው ጥቃት የመወዳደሪያ ምልክቱን ንብንና እሷ የምትሠራውን ማር፣ ከማር የሚዘጋጀውን ጠጅም ጠሉ። ይኸም ፈልገውት የገቡበት ምርጫ ባስከተለባቸው ጥቃት የተፈረባቸውን ስሜት ይገልጻል።

6) ማጠቃለያ

ቀልድ የሥነ-ቃል ዘርፍ ስለኾነ የአንድን ኅብረተሰብ ማሳበራዊ፣ ኢኮኖሚያዊና ፖለቲካዊ ግንኙነቶች መሠረት አድርጎ ስለሚነገር በአንድ ወቅት የነበረን ወይም ያለን ኅብረተሰብ አጉልቶ የማሳየት ኃይል አለው። የተነገረበትን ኅብረተሰብ ልዩ ልዩ ገጽታ ለመመርመር የሚያስችል ፍንጭም ይሰጣል። በፈጠራ ሥራ ውስጥም የገፀ ባሕርያትን ደርጊት አጉልቶ ለማሳየት ተደራሲያንን እያስፈገጉ ስሜታቸውን በመሳብ ተፈላጊውን መልእክት ለማስተላለፍ ያገለግላል።

ቀልድ እውነታን መሠረት በማድረግ የሚቀርብ የአንድ ማሳበራሰብ ፈጠራ ነው። በዚህ ምክንያት ቀልድን እንደ ድርሰት ልንቆጥረው እንችላለን። አንድ ደራሲ ድርሰቱን ተደራሲያን አንብበው መልእክቱን እንዲረዱለት ለማድረግ የራሱ የኾነ የቋንቋ አጠቃቀም ሥልት ይኖረዋል። የአንድ ደራሲ የፈጠራ ሥራም የሚቀርብበት ቋንቋ ከሌላው በቃላት አመራረጥ፣ በዐረፍተ ነገሮች አመሠራረት፣ በዘይቤዎች አጠቃቀም ወዘተ. ሊለይ ይችላል። እንደዚሁም አንድን ቀልድ የተለያዩ ሰዎች በሚያቀርቡበት ጊዜ የራሳቸውን ስሜት፣ ልምድ፣ አመለካከት፣ ፍልስፍና ወዘተ. ስለሚጠቀሙ የቋንቋ አጠቃቀም ልዩነት ይኖራል።

በዐማርኛ የሚነገሩ ቀልዶች የሚቀርቡ ቋንቋ በአብዛኛው ግልፅና ማንም ሰው ሊረዳው የሚችል ነው። ቀልድ ሚቀርቡበት ቋንቋ የዕለት ተዕለት ተግባርን በማከናወን ኹደት፣ ከሰዎች ጋር ሐሳብ በመለዋወጥ በጋብቻ ሥነ ሥርዓት ላይ ስንነጋገር፣ ስለአንድ ድርጊት ዘገባ ስናቀርብ ወዘተ. ከምንጠቀምበት ቋንቋ የተለየ ባለመኾኑ የሙያ ቃላትን ብዙም አናገኝም። በመደበኛ ወይም ኢመደበኛ ንግግሮች ካለው ቋንቋ አጠቃቀም የተለየም አይደለም። ኾኖም ሰዎች መንገድ ላይ ወይም መሥሪያ ቤት፣ ሐኪም ቤት፣ ት/ቤት ወዘተ. ተገናኝተው የሚያደርጉት የሐሳብ ወይም የሰላምታ ልውውጥ በተናጋሪዎቹ አንደበት እንደሚነገር ኾኖ ስለሚቀርብልን ከመደበኛው ንግግር ለየት የሚልበት ኹኔታ ይኖራል። ይኸም ኾኖ በቀልድ ውስጥ የምናገኛቸው ቃላት ግልፅና ቀላል፣ ሐረጎቹ የተመጠኑ፣ ዐረፍተ ነገሮቹ አጫጭር በመኾናቸው ሲነገሩ ሰምቶ መልእክታቸውን መረዳት አይቻልም።

ቀልድ የቋንቋ አጠቃቀም በሌሎች የንግግር ዓይነቶች ከምንጠቀምባቸው ቃላትና የዐረፍተ ነገር ቅንብሮች ጋር ሲነጻጸሩ የጎላ ልዩነት የላቸውም ቢባልም አንዳንድ ጊዜ የቋንቋውን ሥርዓት ጠለቅ ብሎ በመጠቀም በሚነገር ቀልድ የሚታየው የዘይቤ አጠቃቀም የተደራሲያንን የቋንቋ ችሎታ የሚፈትን ነው።

ቀልድ በቃል እንደመነገሩ የአንድ ኅብረተሰብ ልዩ ልዩ ግንኙነቶች ሲለወጡ ዐዳዲሶቹን ማሳበራዊ ግንኙነቶች ለመግለጽ እንዲችል ተሻሽሎ ወይም ተለውጦ ሊቀርብ ይችላል። በሌላ በኩል ቀድሞ የነበረውን ከመግለጽ በስተቀር ዐዳዲስ ለተፈጠሩት ግንኙነቶች ራሳቸውን ተገዥ ለማድረግ የማይችሉ ከዚያም አልፎ ሊቃረኑ ይችላሉ። ስለዚህ በአንድ ወቅት የተነገረ ቀልድ ተሻሽሎ

ወይም ተለውጦ ይቀርባል ወይም ጭራሹን ይረሳል። በሌላ በኩል፣ ዐዳዲስ ማኅበራዊ፣ ኢኮኖሚያዊና ፖለቲካዊ ግንኙነቶችን መሠረት በማድረግ ዐዲስ ቀልድ ይፈጠራል።

ተተኪው ትውልድ በቀልድ አማካይነት ማወቅ የሚገባውን ታሪክ እንዲያውቅ ለማድረግ፣ ለፈጠራ ሥራዎች ጠቀሜታ እንዲውል ቀልድ ሳይረሳ ወይም ሳይጠፋ ሰብስቦ በመመዘብ ማስቀመጥ ያስፈልጋል። ይኸ ግን ጥቂት ግለሰቦች ወይም አንድ ድርጅት የሚያከናውነው ሥራ ሳይኾን የኹሉንም ትብብር የሚጠይቅ ነው።

መረጃ ጽሑፎች

- መአዛ አበበ። 2001። “በተመረጡ ሁለተኛ ደረጃ ትምህርት ቤቶች የሚነገሩ ቀልዶች ፍካሬ ልቡናዊ ጥናት።” አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ፣ የኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ሥነ-ጽሑፍ ትምህርት ክፍል (ዲሞጅ)።
- ማኅተመ ሥላሴ ወልደመስቀል። 1961። ገለን እንወቅበት። አዲስ አበባ፣ አርቲስቲክ ማተሚያ ቤት።
- ሰለሞን ክፍሌ። 1984። “ሂዩመር በአዲስ አለማየሁ ልቦለዶች ውስጥ።” አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ፣ የኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ሥነ-ጽሑፍ ትምህርት ክፍል (ዲሞጅ)።
- በለጠ አበበ። 1874። “በጉራጌ ብሔረሰብ ላይ በአማርኛ የሚነገሩ ቀልዶች።” አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ፣ የኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ሥነ-ጽሑፍ ትምህርት ክፍል (ዲሞጅ)።
- አለማየሁ ሞገስ ። 1964። “በአማርኛ ጨዋታ።” መነጻ። 16ኛ ዓመት፣ ቁጥር 1፣ ገጽ ።
- አረፈ ዐይኔ ሐጎስ። 1979። አለቃ ገብረሃና እና አስቂኝ ቀልዶቻቸው። አዲስ አበባ፣ ንግድ ማተሚያ ቤት።
- አበበ አይቸህ። 1954። ቢልጮ። ግሩማዊ የሆኑ ተረቶችና ምሳሌዎች እንዲሁም የአለቃ ገብረሃና ንግግሮች። አዲስ አበባ፣ ትንሣኤ ማተሚያ ቤት።
- አዲስ ዘመን፣ 1975፣ 41ኛ ዓመት፣ ቁጥር 13፣ 72፣ 112፣ 124፣ 177፣ 195፣ 227፣ 284።
- አዲስ ዘመን፣ 1977፣ 44ኛ ዓመት፣ ቁጥር 268።
- አዲስ ዘመን፣ 1978፣ 45ኛ ዓመት፣ ቁጥር 57፣ 63፣ 200፣ 266።
- ኢትዮጵያ መጽሐፍ ቅዱስ ማኅበር። ፳፻፣ መጽሐፍ ቅዱስ የብሉይና የሐዲስ ኪዳን መጻሕፍት። አዲስ አበባ፣ (የማተሚያ ቤቱ ስም አልተገለጸም)።
- ኢትዮጵያ መጽሐፍ ቅዱስ ማኅበር። 1998። የመጽሐፍ ቅዱስ መዝገበ ቃላት። አዲስ አበባ፣ ንግድ ማተሚያ ድርጅት።
- ኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ባህሎች አካዳሚ። 2006። አማርኛ መዝገበ ቃላት። አዲስ አበባ፣ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ማተሚያ ቤት።
- ኤልሳቤጥ ገሰሰ። 1974። “በአለቃ ገብረሃና የሚነገሩ ቀልዶች።” አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ፣ የኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ሥነ-ጽሑፍ ትምህርት ክፍል (ዲሞጅ)።
- እስከዳር አልማው። 1998። “በአዲስ አበባ ከተማ የሚሰሙ ሀራም ቀልዶች ጥናት።” አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ፣ የኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ሥነ-ጽሑፍ ትምህርት ክፍል (ዲሞጅ)።
- ከበደ ደስታ ። 1966። የወግ ገበታ። አዲስ አበባ፣ ትንሣኤ ዘገባ ማተሚያ ቤት።
- ዜና ማርቆስ እንዳለው። 2012። ቅኔያዊ ጨዋታ፣ አንድ መቶ ሰማንያ ሰባት የጨዋታ ዐይነቶች። (የታተመበት ቦታ አልተገለጸም) አርቲስቲክ ማተሚያ ድርጅት።

- “ያነጋገር ለዛ።” የካቲት። 7ኛ ዓመት፣ ቁጥር 5፣ 6፣ 1976።
- ደረጃ መከፋፈል። 1992። “በካሌት የቀረቡ የአማርኛ ቀልዶች የይዘትና የቅርፅ ትንተና።” አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ፣ የኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ሥነ-ጽሑፍ ትምህርት ክፍል (ዲ.ሚ.ፊ.።)
- ደርቤ ማሞ። 1972። “በአማርኛ የሚነገሩ ቀልዶች።” አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ፣ የኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ሥነ-ጽሑፍ ትምህርት ክፍል (ዲ.ሚ.ፊ.።)
- ደስታ ተክለወድ። 1962። ዑደት የዐማርኛ መዝገበ ቃላት። አዲስ አበባ፣ አርቲስቲክ ማተሚያ ቤት።
- ጥበበ መልካ። 2010። መጽሐፈ ኮመዲ (ኢየዘዘናና የሚያስተምር ልዩ መጽሐፍ። (የታተመበት ቦታና ማተሚያ ቤቱ አልተገለጸም) ።
- Apte, Mahadev L. 1992. “Humor.” In: *Folklore, Cultural Performances, and Popular Entertainments*. (Edited by Richard Bauman) New York Oxford: Oxford University Press, Pp. 67-75.
- Apte, Mahadev L. 1985. *Humor and Laughter: An Anthropological Approach*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Dorson, Richard M. (Ed). 1972. *Folklore and Folklife: An Introduction*. Chicago: the University of Chiago Press.
- Eastman, Max. 1936. *The Enjoymente of Languhter*. New York: Oxford Nurray Printing Co.
- Martin, Rod A. and Ford, Thomas E, 2018. *The Psychology of Humor: An Integrative Approach*. (Second Edition) London: Elsevier Inc.